

19 เสกเจ้าให้หลัง เจาะยางประชาธิปไตย

การออกมายุติเหตุการณ์พฤษภา 2535 ส่งให้บารมีของภูมิพลในฐานะศูนย์รวมจิตใจของชาติสูงล้ำยิ่งขึ้นไปอีก เขาไม่ได้เป็นพิพิภพรัตนศาสตร์ความทรงจำแห่งอดีตเหมือนอย่างจักรพรรดิของญี่ปุ่น หรือเป็นเสเพลบอยฟุ้งเฟ้อเหมือนกษัตริย์มุสลิมของมาเลเซียและตะวันออกกลาง หรือเป็นวัตถุขบถบ่อนให้กับนิตยสารเรื่องซุบซิบเหมือนอย่างบรรดาเจ้าหญิงเจ้าชายของยุโรป ภูมิพลคือของจริง และของดี

แต่สำหรับสถาบันกษัตริย์ไทย มันคือยอดเขาที่ข้างในกลวง พฤษภา 35 เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทอดลงจากยอดเขาสำหรับวัง เมื่อรัฐบาลและสังคมหันเหจากอดีตและเริ่มผลจากอุดมคติของรัฐและวัฒนธรรมที่นำโดยธรรมราชา คนไทยจำนวนมากที่ได้รับข้อมูลเข้าใจว่าเหตุการณ์พฤษภาเป็นผลมาจากการยอมให้(และฟังก)ภูมิพลเป็นผู้ชี้ขาดในการบริหารประเทศ การเมืองและความยุติธรรม จำเป็นต้องมีการปฏิรูปในระดับพื้นฐานเพื่อขจัดปัญหาการทุจริตและการประพฤตินิยมชอบที่ฝักใฝ่ในระบบบริหารประเทศ เพื่อบีบให้ทหารกลับเข้ากรมกอง และเพื่อดันภูมิพลให้กลับขึ้นไปนั่งบนบัลลังก์ แม้ว่าพวกเขาไม่ได้โทษภูมิพลสำหรับความผิดพลาดต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นก็ตาม พวกเขาเข้าใจว่าการปฏิรูปการเมืองจะไม่สามารถหยั่งรากได้ตราบใดที่วังยังคงยุ่งเกี่ยว ด้วยภูมิพลอายุ 65 ในปี 2535 หลายคนก็ยังคิดถึงผลที่จะเกิดขึ้นเมื่ออำนาจของเขาถูกปล่อยถ่ายไปยังลูกชาย

ขณะเดียวกันวัฒนธรรมไทยก็เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งตีคู่กันไป ด้วยภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟูที่เริ่มในปี 2530 และความรุดหน้าทางเทคโนโลยีแผ่ไปทั่วเอเชีย ไทยสะพรั่งไปด้วยเศรษฐกิจใหม่ ธุรกิจ สินค้า บริโภคและบริการต่างๆ ประเทศกระโจนเข้าสู่วัฒนธรรมโลก ที่มีสื่อใหม่ๆ โทรศัพท์มือถือ เคเบิลทีวีจากทั่วโลก และคนต่างชาติมาเยือนไทยเป็นปริมาณมหาศาล

สำหรับวัง ทูนิยมประชาธิปไตยและบริโคนิยมโลกาภิวัตน์เป็นศัตรูไร้อำนาจและประชานิยมชนิดใหม่ที่มาท้าทายบารมี ไม่เหมือนพิบูลในทศวรรษ 2493 หรือคอมมิวนิสต์ในทศวรรษ 2513 มันเป็นคู่แข่งที่น่ากลัวกว่ามากสำหรับอุดมคติธรรมราชาของภูมิพลที่สร้างสมบุญบารมีจากการประพฤติปฏิบัติพิธีกรรม มันคุกคามที่จะเขี่ยภูมิพลไปพันทาง ผลักไสเขา ครอบครว้และสถาบันกษัตริย์ให้เป็นสิ่งตกค้างทางประวัติศาสตร์ที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ผู้คนรักใคร่ ทว่าไม่ทรงอำนาจอีกต่อไปแล้ว

ด้วยเวลาแห่งยุคสมัยเขากำลังจะหมดไป ภูมิพลสู้กับกฎเกณฑ์นี้อย่างดีอริ้น งดเอาลมเม็ตเด็ดเด็ดพรายทุกอย่างเพื่อฉายภาพพจน์บุญญาธิการที่ได้รับใช้ตัวเขามาตั้งแต่กลายเป็นกษัตริย์ในปี 2489 คำปราศรัยงานวันเกิดปี 2534 ว่าด้วยรัฐธรรมนูญของเขากลายเป็นแบบฉบับการแทรกแซงการเมืองอย่างเปิดเผยเพื่อเสนอวาระส่วนตัวของเขาเอง

การเลือกตั้งเดือนกันยายน 2535 ทำให้พรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามสุจินตกาวัขึ้นสู่อำนาจ นำโดยประชาธิปไตยของชวน หลีกภัย และความหวังใหม่ของชาวลิต ยงใจยุทธ นายกษ คนใหม่คือชวน นักการเมือง-นักกฎหมายที่เจียมตน มีสะอาดและสนับสนุนให้สถาบันประชาธิปไตยและหลักกฎหมายมีความเข้มแข็งขึ้น เขาไม่ได้นิยมสาธารณรัฐ แต่ถึงอย่างไรเขาก็ยังไม่เป็นที่ไว้วางใจของวังอยู่ดี

ชวนได้รับการเลือกตั้งมาด้วยอาณัติที่จะต้องทำให้การบริหารประเทศสะอาดสะอ้านและเป็นประชาธิปไตย เขาจับช่วงดูแลสังคมที่แทบจะจัดการอะไรไม่ได้หลังจากห้าปีของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจถึง 10 เปอร์เซ็นต์ต่อปี และยังคงเติบโตต่อไปในอัตราที่ใกล้เคียง เครื่องหมายแสดงภาวะเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจนี้คือ รถยนต์ โทรศัพท์มือถือ หุ่น การแก่งำไรสงครามทรัพย์สินและการไปเที่ยวพักผ่อนต่างประเทศ กระทั่งชนบทไทยก็ยังคึกคักไปด้วยการแสวงหาความร่ำรวยและสินค้าบริโภค คุณค่าดั้งเดิมเริ่มบดบัง โดยผู้หญิงเรียกร้องปากเสียงมากขึ้นในสังคมและเยาวชนที่ได้รับแรงบันดาลใจจากเอ็มทีวียอมหมกหลอกสีกับเจาะสะดือ

ประชาชนก็เรียกร้องจากรัฐบาลมากขึ้นเช่นกัน ในกรุงเทพฯ เป็นเรื่องคุณภาพชีวิต พวกเขาต้องการให้ปัญหาโรคติดวินาศสันตะโรได้รับการแก้ไข อากาศบริสุทธิ์ และไม่มีปัญหาน้ำท่วม ในชนบท ชาวบ้านเรียกร้องการแก้ไขปัญหาที่เก่าแก่เป็นชาติเรื่องการปฏิรูปที่ดินและหนี้สินเกษตรกร พวกเขาเรียกร้องการกระจายอำนาจ การเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น และงบประมาณสำหรับจังหวัด อำเภอและหมู่บ้าน

ประชาชนมอบหมายให้รัฐบาลชวนทำเรื่องทั้งหมดนี้ และทำการแก้ไขหรือร่างรัฐธรรมนูญใหม่ให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เขากระเสือกกระสนอยู่เกือบสามปีกับพรรคร่วมรัฐบาลที่เกกมะเหรก แสดงให้เห็นว่าการก้าวไปข้างหน้าพอจะกระดืบไปได้บ้างโดยไม่ต้องอาศัยกองทัพหรือสถาบันกษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงที่ใหญ่ที่สุดคือการใช้วาทกรรมการเมืองที่เปิดเผยมากขึ้น กลุ่มนักเคลื่อนไหวทางสังคมและชุมชน เอ็นจีโอ มีบทบาทมากขึ้นในนโยบายสาธารณะหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อม โดยได้รับความช่วยเหลือจากสื่อมวลชนที่เสรีมากขึ้น จากการที่ชวนดำเนินการหลายการผูกขาดของกองทัพ-ราชการในโทรทัศน์และวิทยุ ชาวเปิดโปงต่างๆ ที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ เริ่มเผยให้เห็นอาณาบริเวณที่กว้างขวางและลึกซึ้งของการทุจริตในวงราชการและธุรกิจและการบริหารงานที่ไม่โปร่งใส ตลอดจนสถานะเหนือกฎหมายของชนชั้นนำไทย ชาวทำนองนี้มาแทนที่ชาวโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลและพรรคการเมืองที่ได้กินเวลาชาวส่วนใหญ่มาตลอด และชาวครอบครัวภูมิพลก็เริ่มที่จะถูกผลักถอยร่นออกไป สถานีโทรทัศน์แห่งใหม่ ไอทีวีไม่ได้แพร่ภาพชาวครอบครัวภูมิพลเสียด้วยซ้ำในช่วงหัวค่ำอย่างที่ช่องอื่นทำกัน

ชวนไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาได้รับมอบหมายมาให้ทำได้ทั้งหมด ในปี 2538 พรรคของเขาถูกมรสุมเรื่องทุจริตอื้อฉาว รัฐบาลชวนถูกแทนที่ด้วยรัฐบาลผสมที่นำโดยบรรหาร ศิลปอาชา โดยมีพรรคร่วมรัฐบาลของสมัคร สุนทรเวช ชาวลิตและเศรษฐกิจใหม่ ทักษิณ ชินวัตร

เมื่อต้องไปนั่งดูข้างสนาม ภูมิพลกับวังมองเห็นว่าพวกเขาจำเป็นต้องทำให้ครอบครัวตนอยู่บนเวทีอยู่ตลอดเวลาเพื่อรักษาสถานะในวัฒนธรรมและการเมือง เช่นเดิม ภูมิพล สิริกิติ์และลูกๆ ที่ตอนนี้มีภรรยาแทนพวกเขา หมั่นปฏิบัติพิธีกรรมและงานพิธีทางสังคมไม่ได้ขาด เห็นได้ชัดว่านั่นยังไม่พอเพียง วังและตัวภูมิพลเองหันไปใช้วิธีการรุกรมมากกว่าเดิมในการย้าเตือนประชาชนถึงบุญบารมีของตัวเอง หลังจากสงบปากสงบคำไปเพียงช่วงสั้นๆ ภูมิพลเริ่มดีใจอย่างรุนแรงเมื่อเห็นว่าทัศนคติและแนวคิดของตัวเองถูกโจมตี เป้าหมายของเขาก็ไม่พ้นนักการเมือง แต่คราวนี้รวมนักสิ่งแวดล้อมด้วย

เช่นเดียวกับรัฐบาลชาติชาย เขาตรารัฐบาลชวนว่าทำงานผิดพลาดและเห็นแก่ตัว หลังจากการแก่งแย่งตำแหน่งกันอย่างละเอียดในการปรับกรม.เมื่อกลางปี 2536 โดยมีชวลิตเป็นหัวใจใหญ่ ปลายเดือนกันยายนภูมิพลตำหนิรัฐมนตรีของชวนที่ทะเลาะวิวาทกัน เดือนธันวาคมเขาย้อนเรื่องเดิม บอกแก่นำรัฐบาลให้หยุด “กัดกันเอง” “พูดอย่างนี้ก็คงพอเข้าใจว่าหมายถึงอะไร ไม่ใช่หมายถึงเรื่องอะไร” เขาพูดอย่างเคร่งขรึม ขณะหลายคนมองไปที่ชวลิต “ท่านถึงหัวเราะ หัวร่อหมายถึงท่านเองก็รู้ ว่าการเถียงกันอย่างข่าๆ คุยๆ อันนี้ไม่ดี เดี่ยวนี้ข้างคุณทำคุณแล้วก็ต้องระบายน้ำออก เพราะถ้าขุดคุกกลางถนนมันก็ไปไม่ได้ ไม่ถูก จะนั่นอันนั้นก็คงพอเข้าใจไม่ต้องพูด ให้ยืดยาวเกินไป แต่ว่า ความสามัคคีหรือความปรองดองนั้นก็ให้เหตุว่าอันไหน ควรจะพูด อันไหนไม่ควรจะพูด พูดไปแล้วให้ยอมรับว่าพูดอย่างนั้น ไม่ถูกก็บอกว่า ไม่ถูก ไม่ต้องมาหัวชนฝาว่าถูกๆ ลงท้ายตัวเองก็รู้ว่าไม่ถูก”

แต่ภูมิพลมีถ้อยคำที่รุนแรงกว่านี้มากสำหรับเอ็นจีโอ เขาโกรธเคืองจากผลกระทบที่โครงการของเขาได้รับ ตัวอย่างเช่น ในปี 2535 หลายกลุ่มมีปัญหาเกี่ยวกับโครงการหลวงที่ดำเนินการโดยเกลอของภูมิพลคือ กิศเดช รัชนี้ โครงการที่บ้านวัดจันทร์ใกล้เชียงใหม่เป็นโครงการที่จัดหาไม้เพื่อป้อนโครงการหัตถกรรมของครอบครัวนี้ หากเป้าหมายที่แท้จริงคือการตัดไม้ในป่าสนดั้งเดิมที่เป็นเขตสงวน หลังจากกลุ่มต่างๆ ออกมาประท้วง โดยสื่อรายงานอย่างเข้มข้น วังต้องยกเลิกโครงการไป¹

ภูมิพลหงุดหงิดมากที่สุดจากการที่ขบวนการสิ่งแวดล้อมไทยต่อต้านโครงการเขื่อนหลายแห่งที่เขาต้องการให้สร้าง ภูมิพลได้แขวนกิตติศัพท์การเป็นนักต่อสู้ความยากจนของเขาไว้กับการจัดการทรัพยากรน้ำของชาติ แต่เช่นเดียวกับในสวนอื่นๆ ของโลก ในไทยในทศวรรษ 2533 เขื่อนขนาดใหญ่ถูกโจมตีว่าแย่งชิงที่ทำกินของชาวบ้านจำนวนมากและทำลายสิ่งแวดล้อมโดยไม่ค้ำค่าทางเศรษฐกิจ องค์กรอนุรักษ์ต่างๆ ก็ได้ใจจากชัยชนะครั้งแรกเหนือโครงการเขื่อนน้ำโจนในปี 2531 ในทศวรรษ 2533 ก็ต่อสู้กับโครงการต่างๆ มาโดยตลอด ในช่วงรัฐบาลชาติชายและรัฐบาลชวนปีแรก พวกเขาหยุดยั้งโครงการเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าที่ภูมิ

¹ Nation, November 11, 1992.

พลกับกฟผ.ต้องการสร้างบนโตรกน้ำตกเหวนรกในบริเวณอุทยานเขาใหญ่ได้ถึงสองครั้ง บริเวณนี้เป็นแหล่งอาศัยสำคัญของช้างป่าและมีน้ำตกที่มีชื่อเสียงของประเทศ และสาธารณชนจำนวนมากก็คัดค้าน

จากนั้นกลุ่มอนุรักษ์ก็มาจับโครงการจัดการน้ำขนาดใหญ่อีกสามแห่ง ปากพั้งที่เป็นปากน้ำบริเวณกว้างในภาคใต้เป็นโครงการหลวงอยู่แล้ว หลังฝนตกหนัก น้ำท่วมบริเวณปากน้ำและทำลายนาข้าวบริเวณนั้น ในปี 2532 ภูมิพลสั่งให้ทำการขุดลอกเพื่อให้น้ำไหลลงทะเลได้สะดวกขึ้น ผลที่เกิดขึ้นคือ น้ำเค็มหนุนรุกเข้าไปมากกว่าเดิมในช่วงหน้าแล้ง ซึ่งสร้างความเสียหายแก่ไร่นา มาคราวนี้ภูมิพลต้องการสร้างทำนบกั้นน้ำเค็มโครงการที่สองและที่สามเป็นเขื่อนในภาคกลาง เขื่อนป่าสักจะท่วมที่นาดั้งเดิมเป็นบริเวณกว้างเพื่อควบคุมปัญหาน้ำท่วมตามฤดูกาล ป้อนน้ำแก่กรุงเทพฯ และการชลประทานในหน้าแล้ง ต้นทุนสูงเกือบห้าร้อยล้านบาทหรือยี่สิบห้าพันล้านบาท ฝ่ายต่อต้านยืนยันว่ามีวิธีการที่ดีกว่าในการใช้งบประมาณก้อนนี้เพื่อให้เกิดผลอย่างเดียวกัน เขื่อนท่าด่านเป็นเขื่อนสูงที่นักสิ่งแวดล้อมไม่ชอบเพราะมันจะทำลายป่าและบริเวณขอบอุทยานเขาใหญ่ แต่ทั้งที่ภูมิพลผลักดันอย่างหนัก โครงการนี้ไม่ขยับไปไหน หลักๆ เนื่องจากมันไม่สำคัญในสายตาของรัฐบาล

นักสิ่งแวดล้อมมองว่าภูมิพลค่อนข้างคลั่งไคล้เขื่อน และด้วยโครงการอย่างปากพั้ง พวกเขาบอกว่าเขาทำผิดพลาดซ้ำเติมความผิดพลาด “ภูมิพลเป็นตัวแทนความคิดของวิศวกรกระแสหลัก คุณสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ และควรจะทำด้วย” นักสิ่งแวดล้อมรายหนึ่งกล่าว² ส่วนภูมิพลมองพวกนักสิ่งแวดล้อมว่าอวดดี และว่ากันว่าเขาชอบใจกับการแผลงเรียก NGO ว่า โง่

ในการปราศรัยต่อนักการทูตไทยออกโทรทัศน์ในเดือนสิงหาคม 2536 ภูมิพลยืนยันว่าเขื่อนมีประโยชน์อย่างแท้จริงต่อประชาชน³ เขาสารยายข้อดีของโครงการเขื่อนเหวนรกที่ถูกยับยั้งไปสองรอบ บอกว่าประชาชนจะยอมรับเมื่อได้ตระหนักถึงคุณค่าของมัน ช้างป่าสามารถถูกโยกย้ายไปยังที่ใหม่(ที่ไหนไม่ระบุ)ได้สามเดือนต่อมาในการปราศรัยงานวันเกิดประจำปี ภูมิพลใช้ต้นทุนบุญบารมีที่สั่งสมมาฟาดถล่มพวกนักอนุรักษ์ เขาบอกว่านักสิ่งแวดล้อมได้ขัดขวางโครงการป่าสัก ปากพั้งและท่าด่านมาเป็นเวลาหกปีแล้ว ซึ่งเป็นโครงการที่เขาสนับสนุน⁴ “ธรรมชาติเป็นอย่างไร บางทีก็มาก บางทีก็น้อย แต่ถ้าสร้างเขื่อน ใบบางทีก็มาก บางทีก็น้อยนั้น เขื่อนนั้นจะเป็น เครื่องมือสำหรับเฉลี่ย ปีไหนน้ำมากก็เก็บเอาไว้ไม่ต้องใช้ เพราะน้ำที่ลงมาพอใช้แล้ว ก็

² สัมภาษณ์พิเศษนักสิ่งแวดล้อมไทยคนหนึ่ง, 2538.

³ *Bangkok Post*, September 5, 1993.

⁴ อันที่จริง โครงการเหล่านี้จะงักไปด้วยสาเหตุหลักจากนักการเมืองในรัฐบาลสามชุด ที่อ้างว่าโครงการเหล่านี้ไม่คุ้มค่า ตามข้อมูลที่ได้รับจากนักวิชาการของรัฐบาลเอง

เก็บเอาไว้ ปีไหนที่น้ำน้อยก็เอาออกมาใช้ ทำให้ภัยแล้งบรรเทาลง อุทกภัยก็บรรเทาลงด้วย” เขาพูด⁵ แล้วเขาจะต้องมาบ่นเรื่องเดิมอีกหรือไม่ในงานวันเกิดของเขาอีกหกปีข้างหน้า? เขาถาม ถึงเวลานั้น เขาเตือนว่าคนกรุงเทพฯ คงต้องลดการใช้น้ำไปถึง 90 เปอร์เซ็นต์

หลังจากโยนปัญหาความเดือดร้อนจากน้ำท่วมไปยังกลุ่มสิ่งแวดล้อม ภูมิพลก็หนีบทั้งสามโครงการไว้ใต้ปีกอันล่องละเมียดมีได้ของเขา เขาประกาศว่าปากพนังจะต้องเสร็จทันฉลองการนั่งบัลลังก์ครบ 50 ปีในปี 2539 และป่าสักกับท่าด่านทันฉลองครบหกสิบหรือ 72 ปีในปี 2542 “ถ้าเราทำที่ไหนมีการคัดค้าน เราก็ไม่อยากจะเชิญการคัดค้าน มันเหนื่อยเปล่าๆ” เขาพูดอย่างรู้ดีในวาทศิลป์ของเขา⁶

วาทศิลป์นี้ขลังจริง ๆ วันถัดมาหนังสือพิมพ์พาดหัวข่าว “ภูมิพลสั่งให้สร้างเขื่อน” ปราโมทย์ ไม่กล้าด่าที่ปรึกษาเรื่องน้ำของภูมิพล ก็เผยแพร่รายละเอียดของทั้งสามโครงการออกมาในทันที กองทัพอากาศจะช่วยสร้างเขื่อนเอาโครงการลัดคิวขึ้นทางด่วนและสองสัปดาห์ต่อมาคณะรัฐมนตรีอนุมัติโครงการป่าสัก (ท่าด่านกับปากพนังยังต้องมีการวางแผนลงรายละเอียดเพิ่มเติม) ผู้อำนวยการโครงการภูมิพล สุขเมธ ตันติเวชกุลโหมความรู้สึกเร่งด่วนสุดขีดชนิดไม่ต้องหายใจหายคอ เขาบอกว่า ประเทศกำลังป่วยไข้อย่างสาหัส “ภูมิพลสำเนียงได้ถึงอันตรายใหญ่หลวงหากไม่ทำอะไร ท่านทรงพระอดทนมาก แต่เวลางวดเข้ามาทุกที... เขื่อนก็เหมือนกับการผ่าตัดมะเร็งรักษาร่างกายที่เจ็บป่วย”⁷

ขบวนการสิ่งแวดล้อมบื้อจ้งจ้ง ภูมิพลไม่ได้บอกให้มีการเจรจาพูดคุยหรือทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน อีกทั้งไม่ยอมรับอะไรของพวกเขาเลย พวกเขาถูกป้ายสีเหมือนกับคอมมิวนิสต์เมื่อสองทศวรรษก่อนหน้านั้น คือ ไร้เหตุผล ขัดขวางประโยชน์สุขของประชาชนและบังอาจ ตอนนี้อย่าว่าพวกเขาจะเถียงอย่างไรก็อาจเข้าข่ายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ หกสัปดาห์ต่อมาภูมิพลไปยังบริเวณที่จะสร้างเขื่อนท่าด่านเยี่ยงผู้ชนะ ซึ่งเขาบอกประชาชนว่า “อย่าขยาดที่ เรากำลังสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อพวกท่าน”⁸

หลายเดือนผ่านไปในปี 2537 เสียงคัดค้านเขื่อนโพลคินมาอย่างระมัดระวัง เสียงเบาและส่วนใหญ่เน้นไปที่ข้อโต้แย้งทางเทคนิคที่มีการวิจัยทางวิชาการรองรับ ภูมิพลฟัง เพราะพวกนี้กำลังตั้งคำถามต่อภูมิอัน

⁵ *Nation*, December 5, 1993. ดู <http://kanchanapisek.or.th/speeches/1993/1204.th.html>

⁶ คัดจาก พิชาขัย ชื่นสุขสวัสดิ์, บก., *Thailand's Guiding Light* (Bangkok: Post Publishing, 1996), 108.

⁷ *Nation*, December 9, 1993.

⁸ *Nation*, February 24, 1994.

เป็นสัจจะของเขา และเขาตอบในงานวันเกิดเดือนธันวาคมปีนั้น เขาไล่ไปที่ละประเด็นและบอกว่าผิดหมด แทบจะด้วยอาการยิ้มใจ เขาบอกว่าเขามีความสุขที่ได้เห็นเขื่อนป่าสักคืบหน้า

เรื่องนี้แสดงให้เห็นอย่างสำคัญว่าภูมิพลยังคงสามารถบงการการเมืองได้จากข้างนอก แต่ภูมิพลยังจำเป็นต้องทำให้ประชาชนคล้อยตามว่าแนวทางของเขานั้นดีกว่ารัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง และเขาจำต้องชกฐนฐานเสียงที่ยากกว่าคือ คนไทยในเมืองที่เขาได้ละเลยมาหลายทศวรรษขณะที่เขาช่วยคนชนบท ดังนั้นเขาจึงหันไปวิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงในเรื่องการจัดการปัญหาการจราจรและน้ำท่วมในกรุงเทพฯ การดำเนินการที่ผิดพลาดหลายครั้งของรัฐบาลยิ่งหนุนเสริมประเด็นของเขา

ปี 2535 การเติบโตอย่างรวดเร็วได้ทำให้กรุงเทพฯ แทบจะเป็นเมืองที่อยู่อาศัยไม่ได้ รถติดเริ่มตั้งแต่เช้ามืดไปจนดึก และผู้ใช้ถนนจำนวนมากใช้เวลาบนรถเมล์หรือรถยนต์อย่างน้อยสองชั่วโมงต่อวัน โครงการขนส่งมวลชนสามโครงการหยุดชะงัก ถนนเส้นใหม่ๆ กว่าที่จะเสร็จก็ใช้เวลาหลายปี และไอเสียจากรถที่ติดขัดก็ทำให้อากาศของกรุงเทพฯ เป็นพิษ การเติบโตที่ไร้การควบคุมของกรุงเทพฯ ก็ซ้ำเติมปัญหาน้ำ ที่ขาดแคลนสำหรับผู้บริโภคในปีที่แห้งแล้ง และที่เป็นปัญหามากกว่าคือน้ำท่วม

ปีนั้น หลังจากความวุ่นวายในเดือนพฤษภาคม ภูมิพลเริ่มถูกเห็นทางโทรทัศน์ ขณะให้คำแนะนำแก่ปัญหาจราจรแก่ทอมและตำรวจ บอกให้พวกเขาจัดการเดินรถทางเดียวหรือห้ามกลับรถเป็นต้น ความจริงภูมิพลได้มีการพบปะกับข้าราชการมาโดยตลอด แต่แทบไม่มีการออกโทรทัศน์อย่างนี้เลย จะมีแต่การสรุปคร่าวๆ เท่านั้น ตอนที่โทรทัศน์ขยับแพร่ภาพให้เห็นข้าราชการเยี่ยมเยี่ยมผงกศีรษะรับคำของภูมิพล ซึ่งผู้ชมสามารถได้ยินชัดและไม่ขาดตอน เขาจะชี้ไปบนแผนที่และพูดเกี่ยวกับปัญหาเฉพาะเจาะจงที่ประชาชนตระหนักดี แนะนำแก้ไขการจัดการจราจรตรงนี้ ไฟจราจรตรงนั้น

ผู้ชมทั่วไปไม่ได้ข้อมูลถึงอรรถประโยชน์ของความคิดของเขา และน้อยคนกระทั่งที่จะเข้าใจว่ามีทีมงานข้าราชการที่ทำงานเรื่องนี้อยู่แล้ว โดยได้รับการช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญระหว่างประเทศ มันปรากฏเหมือนว่ามีแต่ภูมิพลเท่านั้นที่กำลังเผชิญหน้ากับปัญหานี้ ความรู้สึกอย่างนี้ถูกเสริมขยายด้วยข่าวแจกที่แสดงภาพภูมิพลเป็นผู้แก้ไขปัญหา ข่าวแจกชิ้นหนึ่งในเดือนตุลาคม 2536 บอกว่าภูมิพลแจกงานให้อธิบดีกรมตำรวจเป็นรายการยาวเหยียด เป็นต้นว่า สร้างอุโมงค์ลอดทางแยก 23 แห่ง เพิ่มการขนส่งทางเรือในแม่น้ำเพื่อลดการใช้รถบรรทุกในกรุงเทพฯ จัดหามอเตอร์ไซด์ตำรวจให้มากขึ้น อัฟเกรดเฮลิคอปเตอร์ตำรวจ และทำการสำรวจผู้ใช้รถ⁹ อีกชิ้นหนึ่งมีว่าภูมิพลสั่งการให้ทอมดำเนินการตามแผนแม่บทของกรุงเทพฯ ที่จัดทำโดย

⁹ Nation, October 14, 1993.

Massachusetts Institute of Technology ขณะเดียวกันสิริกิติ์ก็พูดในงานวันเกิดของเธอในปี 2536 ให้ลดจำนวนรถยนต์ เลิกใช้รถคันใหญ่ และจัดรถเมล์ให้มีมากขึ้น

ภูมิพลส่งเสียงแสดงความไม่สบายอารมณ์จริงๆ ของเขาเอง ปัญหาการจราจรแทบจะจจำตัวเขาอยู่แต่ในวัง เพราะขบวนรถของเขาจะทำให้รถติด และเขาก็มองดูว่าไม่มีการประสานงานที่เพียงพอระหว่างหน่วยงานต่างๆ แต่ด้วยการโฆษณาบทบาทของเขา ภูมิพลบอกกับคนกรุงเทพฯ ที่ติดแหงกเป็นชั่วโมงๆ ว่าเขากำลังนำทางออกด้วยตัวเอง พวกเขาได้ยินคำรำลือว่าเขาแอบออกมาตะลุยมารถติดโดยไม่ให้ใครรู้และสำรวจการจราจรจากบนเฮลิคอปเตอร์ และเขาสั่งลูกๆ ไม่ให้ใช้ขบวนรถ และทนรถติดเหมือนกับคนอื่น ๆ

ภูมิพลลงทุนไปมากโขกับการนี้ ระหว่างปี 2535 และ 2538 เขามอบเงินอย่างน้อยสามล้านเหรียญสหรัฐ เพื่อการแก้ไขปัญหารถติดและน้ำท่วม เพื่อซื้อมอเตอร์ไซค์ให้ตำรวจ เพื่อจัดการปรับปรุงถนนหนทาง และเงินช่วยเหลือแก่ตำรวจจราจร วัตถุประสงค์การบริการนี้ว่าเป็นความยิ่งใหญ่ของภูมิพลเหนือราชการที่เฉื่อยเนือย ในการปราศรัยออกโทรทัศน์เดือนสิงหาคม 2536 เขาเรียกร้องให้รัฐบาลเร่งแก้ปัญหารถติดโดยเร็ว ไม่ว่าจะลงทุนสักเท่าไร เขาบอกว่าต้นทุนไม่มีทางที่จะสูงขนาดนี้หากมีการจัดการเมื่อ 20 ปีก่อนหน้า บอกเป็นนัยว่าเขาได้ทำนายไว้แล้ว

เขาคอยเสนอแนะและวิพากษ์วิจารณ์ตลอดปี 2537 ซึ่งระหว่างนั้นปัญหาทั้งหมดเลวร้ายลง ธันวาคมปีนั้นเขาเตือนว่าในอีกห้าหรือหกปีข้างหน้าปัญหาจะท่วมทับประเทศ “เราต้องแก้ไขต้นทางไปปลายทาง หมายความว่า จัดให้ต้นทางกับปลายทางอยู่ในระยะที่ใกล้ขึ้น ถ้าใกล้ขึ้นแล้ว การใช้ถนนก็จะน้อยลง การใช้ถนน จำนวนของถนนหรือความยาวของถนนที่ถูกใช้นั้นก็น้อยลง ก็เท่ากับถนนมีมากขึ้น และรถน้อยลง” เขาพูด

ฟังดูดี แต่ไม่ได้มีความหมายมากนัก คำแนะนำบางอย่างของเขาเป็นประโยชน์ แต่ส่วนใหญ่แล้วก็ซ้ำซ้อนกับสิ่งที่กำลังทำกันอยู่แล้ว ความคิดบางอันก็ผิดเต็มๆ เช่น อุโมงค์ลอดทางแยกหลายแห่งกับการที่เขาคัดค้านการขึ้นภาษีรถยนต์ เขาไม่เคยพูดถึงปัญหาหัวใจของการก่อสร้างที่ไร้การควบคุม ความจำเป็นที่ต้องมีระบบขนส่งมวลชน หรือการเพิ่มจำนวนรถอย่างรวดเร็ว ซึ่งช่วงหนึ่งมีรถใหม่ออกสู่ท้องถนนในกรุงเทพฯ มากกว่า 15,000 คันต่อเดือน แต่ในการนำเสนอสู่สาธารณะ เขาต้องทำให้แน่ใจว่าไม่มีใครอื่นที่จะรับเอาหน้าไปได้

ต้นปี 2538 ภูมิพลพะวงอยู่กับการเจ็บป่วยยืดเยื้อของแม่แล้วถัดมาก็ของเขาเอง เขาหวุดหวิดจะหัวใจวาย ต้องเข้ารับการผ่าตัดขยายหลอดเลือด แทนที่จะทำให้เขาอ่อนมือลดการแทรกแซงลง ดูเหมือนว่าเขากลับรู้สึกให้ยิ่งต้องเร่งมือ ช่วงพักฟื้นในโรงพยาบาลศิริราช ทุกสองสามวันเขาจะปรากฏในโทรทัศน์ พิจารณาแผนที่กับนักวางแผนของกทม. เนื่องจากเขามักพบเจ้าหน้าที่ในช่วงค่ำ บางทีหลังเที่ยงคืน ประชาชนเข้าใจว่าภูมิพล

ทำงานแก้ไขปัญหานั้นวันทั้งคืน คนไทยน้อยรายที่จะรู้ว่าเขามักจะนอนตอนเช้าและทำงานเฉพาะช่วงบ่ายและกลางคืน

ในโทรทัศน์ เขามีน้ำเสียงหงุดหงิดและรำๆ จะดูว่าเจ้าหน้าที่เหล่านั้น เขาไม่ผ่อนกระทั่งเมื่อสังวาลย์เสียชีวิตในวันที่ 18 กรกฎาคม เป็นเวลาหลายเดือน ภูมิพลไปเยี่ยมศพแม่เกือบทุกวัน แต่ในเวลาที่คุณอื่นสวดมนตร์ ก็จะทำให้เขากำลังศึกษารายงานการจราจรและประชุมคร่ำครึเดียวกับเจ้าหน้าที่กทม. สังวาลย์เสียชีวิตพอดีที่มีรัฐบาลใหม่แทนรัฐบาลชวน ผู้นำชุดใหม่ล้วนมีประวัติฉาวโฉ่ยาวนาน นายกษ บรรรหาร, สมัคร, ชวลิต และทักษิณ ชินวัตร พวกเขาเข้ารับตำแหน่งท่ามกลางบรรยากาศเคลือบแคลง ในพิธีสาบานตน ภูมิพลเตือนพวกเขาให้ปฏิบัติหน้าที่ ภายหลังเขาพบกับบรรรหารเป็นเวลา 90 นาที ตามรายงานคือพูดคุยเกี่ยวกับการจราจรเป็นส่วนใหญ่

รัฐบาลชุดนี้พิสูจน์ว่าช่วยได้สมดังความคาดหวังของผู้คน รองนายกษ สองคนคือ สมัครกับทักษิณ ต่อสู้อย่างเปิดเผยเพื่อช่วงชิงการครอบครองกรุงเทพฯ และการแก้ปัญหาจราจร หลังจากทะเลาะกันไปได้สามสัปดาห์ ภูมิพลก็เหลืออด หยามหยันทั้งสองคนว่าแก้ไขอะไรไม่ได้เลยเรื่องจราจร “ระหว่างสองฝ่าย มีแต่พูด พูด และก็เถียง เถียง เถียง” การตำหนิชนิดหน้าซำนี้ เป็นข่าวพาดหัวในหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ เป็นเวลาหลายวันที่ทักษิณ สมัครและบรรรหารปล้ำนสติแตกเพื่อแสดงความสำนึกผิด บรรรหารประกาศว่าจะยอมรับใส่หัวและประสานงานกับสองรองนายกษ สมัครกับทักษิณให้สัญญาว่าจะทำงานร่วมกัน แม้จะปฏิเสธว่าพวกตนไม่ได้มีปัญหาการทำงานร่วมกัน¹⁰ สัปดาห์ต่อมา พวกเขาเข้าพบภูมิพลเป็นเวลาหลายชั่วโมง ไล่ดูแผนที่กรุงเทพฯ และลงรายละเอียดปัญหาแต่ละพื้นที่ “เราไม่เคยคิดในสิ่งที่ภูมิพลให้การแนะนำมาก่อนเลย” ทักษิณกล่าวอย่างจ้อยๆ¹¹

อีกคำรบหนึ่งที่ภูมิพลได้แสดงให้เห็นว่านักการเมืองไร้ความสามารถและไม่ใส่ใจประชาชน ความเกรี้ยวกราดที่เขาสำแดงออกมาไม่ใช่เรื่องปกติ และออกจะไม่งาม แต่ประชาชนเข้าใจว่าเขามีปัญหาสุขภาพ แม้เสียชีวิต และยังคงเที่ยวไปยังบรมมหาราชวังเพื่อเฝ้าศพแม่อยู่ทุกวัน กระนั้นเขาก็ทำการปกป้องตัวเองอย่างพิลึกมาก ที่เผยให้เห็นถึงความเก็บกดและความย่อนแย้งที่เขารู้สึกในสถานะที่เขาดำรงอยู่ และในตัวตนอันประจำตระกูลของเขาเอง เขาอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญในฐานะพลเมืองทั่วไปที่จะตำหนิผู้นำ¹² “ที่พูดอย่างนี้ก็

¹⁰ ดู *Nation, Bangkok Post, มติชน, และไทยรัฐ*, 18-22 สิงหาคม 2538.

¹¹ *Nation*, August 23, 1995.

¹² *มติชน*, 27 สิงหาคม 2538.

ไม่ค่อยดีนัก เพราะเกือบจะเป็นการพูดเรื่องการเมือง และพวกเขาก็อาจไม่พอใจได้ว่า ทำไมกษัตริย์พูดเรื่องการเมือง? ในความเป็นจริง กษัตริย์ก็มีสิทธิ ในความเป็นจริง กษัตริย์ก็เป็นพลเมืองไทย ที่มีสิทธิและเสรีภาพภายใต้รัฐธรรมนูญ... ตามรัฐธรรมนูญ ทุกๆ คนมีสิทธิและเสรีภาพที่จะพูด ก็เลยขอใช้สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญที่จะพูดอย่างนี้ ถ้าพวกเขาอยากจะทำความผิดทางกฎหมาย ก็เชิญ อยากได้ยื่นข้อหา”

ช่วงหนึ่ง ภูมิพลได้ลาบัลลังก์ลงมาอยู่ในระดับเดียวกับสามัญชน เปลี่ยนกระเบื้องกำบังพิเศษออกมาอย่างน่าหวาดเสียว ไม่มีความจำเป็นที่ต้องอ้างสิทธิของพลเมืองเพื่อจะแทรกแซง แต่มันได้ผลชะงัด เมื่อเขาเข้าโรงพยาบาลไปอีกครั้งในเดือนกันยายนเพื่อจัดการแผลที่เกิดจากการผ่าตัด คนก็พากันพูดว่าบรรหารทำให้โรคหัวใจของเขากำเริบ

นั่นยังไม่จบสำหรับการวิจารณ์เชือดเฉือนของภูมิพล ต้นเดือนกันยายน กรุงเทพฯ เกิดน้ำท่วมอย่างหนัก ภูมิพลที่ยังอ่อนระโหยจากการผ่าตัด พบกับเจ้าหน้าที่กทม.และกรมชลประทานเป็นเวลาสามชั่วโมงซึ่งได้รับการเผยแพร่ทางโทรทัศน์ เขาจิ้มนิ้วไปบนแผนที่ที่กองเป็นตั้ง เขาอยากรู้ว่าทำไมคนที่อยู่ย่านชานเมืองกรุงเทพฯ จึงไม่ได้รับการป้องกันจากน้ำท่วม อีกครั้งที่เขาพูดถูกในระดับหนึ่ง รัฐบาลสามารถทำได้มากกว่านี้ที่จะลดผลกระทบจากน้ำท่วม เช่น ขุดลอกคลองและสูบน้ำออก พวกเขาน่าจะขุดคลองให้มากกว่านี้ตั้งแต่สิบปีที่แล้ว ภูมิพลบอก

แต่ก็อีกนั่นแหละ มันเป็นถ้อยคำโหวตมากกว่าที่จะเป็นคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ปลายปี 2538 แม่น้ำเจ้าพระยาเอ่อท่วมในระดับที่สูงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สภาพเลวร้ายจากภาวะน้ำทะเลหนุนและสภาพดินฟ้าอากาศทำให้การระบายน้ำทำได้ช้าผิดปกติ ผลที่สะสมกันมาเป็นสิบปีจากการก่อสร้างที่ไร้การควบคุมยิ่งซ้ำเติมปัญหา ชานเมืองถูกน้ำท่วมมากกว่าเนื่องจากรัฐบาลปิดประตูน้ำเพื่อรักษากรุงเทพฯ ชั้นในอันเป็นที่ตั้งของหน่วยงานรัฐบาลและวัง

คนไทยบางคนตั้งคำถามอย่างจริงจังถึงการวิจารณ์อย่างก้าวร้าวของภูมิพล พวกเขากังวลว่าเขาไม่ได้เพียงแค่ลดทอนความน่าเชื่อถือของรัฐบาลบรรหารเท่านั้น หากยังรวมไปถึงระบบรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งอีกด้วย “เป็นห่วงว่าประชาชนจะมองไปที่รัฐบาลนี้แล้วบอกว่าประชาธิปไตยไม่ได้ผล” กุสุมา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา นักรัฐศาสตร์กล่าว¹³ ไม่ชัดเจนว่านั่นไม่ใช่ประเด็นที่แท้จริงที่อยู่ในใจของภูมิพล

หลังจากน้ำท่วมครั้งประวัติศาสตร์บรรเทาลงในปลายเดือนพฤศจิกายน ปราโมทย์ ไม้กลัด ผู้ช่วยเรื่องน้ำของภูมิพล ประกาศว่าเพื่อที่จะแก้ปัญหาหน้าท่วมในอนาคต มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างเขื่อนอีกสองแห่งในภาคเหนือ คือ แก่งเสือเต้นและแควน้อย ภูมิพลเองกวาดขันให้แรงมือในโครงการป่าสักและปากพ่อง

¹³ *Far Eastern Economic Review*, October 26, 1995.

แม้ว่าต้นทุนของปากพั้งจะบานปลายไปถึง 600 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ก็ตาม รัฐบาลยอมหลงงอโดยไม่มีคำถามใดๆ นักสิ่งแวดล้อมไทยที่คัดค้านแก่งเสือเต้นอย่างแข็งขันเพราะมันจะทำมป่าสักสมบูรณ์ไป ก็เถียงอะไรไม่ได้มากนัก หนึ่งปีต่อมา ไม่กี่ชั่วโมงก่อนที่จะลาออกจากตำแหน่งนายกฯ บรรหารสนองวังด้วยการเร่งออกมติดกรม. อนุมัติโครงการแก่งเสือเต้น เมินผลการศึกษาผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของโครงการที่ออกมาในแง่ลบ

มือของภูมิพลที่แทรกแซงการแก้ไขรัฐธรรมนูญนั้นมองเห็นได้ไม่ชัดเท่า เปรมคอยจัดการตามช่องประตูหลัง ทว่าก็มีอำนาจไม่แพ้กัน การชนะเลือกตั้งของชวนในปี 2535 ทำให้เขามีอำนาจที่จะต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ด้วยวุฒิสภายังคงเต็มไปด้วยคนที่ரசข.แต่งตั้ง การแก้ไขรัฐธรรมนูญจึงเป็นไปได้หากกองทัพไม่เอาด้วย และพวกเขายังจะขัดขวางความพยายามในการแก้ไขกฎเกณฑ์การแก้ไขรัฐธรรมนูญอีกด้วย เดือนมีนาคม 2537 ชวนเข้าหาเปรมเพื่อขอให้สนับสนุนการแก้ไขรัฐธรรมนูญและได้รับการตอบสนองที่เหมือนกับถูกตบหน้าหงายออกมา ตามธรรมดาแล้ววุฒิสมาชิกทหารจะไม่โผล่ไปร่วมประชุมวุฒิสภา แต่ในวันถัดจากที่ชวนไปพบเปรม วุฒิสมาชิกเกือบทุกคนมาประชุม พร้อมทั้งสส.ฝ่ายค้าน ต่างพร้อมใจกันโหวตล้มญัตติแก้ไขรัฐธรรมนูญของชวน จากนั้นพวกเขายื่นญัตติเสนอรัฐธรรมนูญ “ฉบับใหม่” ของพวกเขาเองและลงมติผ่านวาระแรกไปรวดเดียว โดยสาระแล้วมันคือรัฐธรรมนูญฉบับ 2521 ที่ทำให้เปรมกับกองทัพสามารถเสวยอำนาจได้อย่างยาวนาน¹⁴

เมื่อชวนดันทุรัง ปีกขวาก็ออกมาส่งเสียงที่ชวนให้หนักถึงปี 2519 สมัครเรียกข้อเสนอแก้ไขรัฐธรรมนูญของชวนเท่ากับการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เพราะมันจะเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองที่ออกแบบโดยจุฬาลงกรณ์¹⁵ นักวิชาการปีกขวอย่างพูนศักดิ์ วรรณพงษ์บอกว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีนัยว่าสส.สามารถเป็นตัวแทนของประชาชนได้ดีกว่าภูมิพล เขาสะท้อนจริตของภูมิพลด้วยการบอกว่าสส.ที่มาจากการเลือกตั้งนั้นสกปรกและฉ้อฉล และการรัฐประหารมีความชอบธรรม “เราต้องเลิกยึดติดรัฐธรรมนูญบนกระดาษมากเกินไป ซึ่งไม่ว่าจะเขียนดีแค่ไหนก็พิสูจน์แล้วว่าล้มเหลว เราต้องให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและ

¹⁴ เห็นได้ชัดว่าการโหวตครั้งนี้เป็นการส่งสอนชวนของกองทัพ วุฒิสมาชิกทหารจำนวนมากหรืออาจจะส่วนใหญ่ไม่เคยเข้าร่วมประชุมสภา เพียงรักษาสถานะภาพด้วยการเซ็นชื่อเมื่อจำเป็นแล้วก็ผละไป ในวันนั้น (30 มีนาคม) และวันที่ 30 เมษายน ที่มีการโหวตล้มญัตติแก้ไขรัฐธรรมนูญของชวนอีกรอบหนึ่ง พวกเขาเข้าร่วมประชุมอย่างพร้อมเพรียงและอยู่จนสิ้นสุดการประชุม

¹⁵ *Bangkok Post*, February 3, 1994, และ *Nation*, May 1, 1994.

ประวัติศาสตร์ของเรา”¹⁶ ขณะเดียวกันก็มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มลูกเสือชาวบ้านและกลุ่มอภิรักษ์จักรีที่คล้ายพวกกระทิงแดง ผู้นำของพวกเขาประกาศว่า “ประเทศไทยจะต้องไม่ละทิ้งระบอบกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) ระบอบการปกครองของเราต้องไม่เป็นเหมือนสหรัฐฯ ฝรั่งเศส หรือประเทศคอมมิวนิสต์... ตระกูลจักรีไม่ใช่ไดโนเสาร์”

การขู่คำรามนี้ดำเนินไปตลอดทั้งปี และความพยายามใดๆ ของชนที่จะกระทำผ่านระบบรัฐสภาล้วนคว่ำไม่เป็นท่า เดือนธันวาคมเขาเขียนญัตติแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับที่อ่อนลงมามากแล้ว ชาวลิตที่เล็งว่าชนจะล้มเหลว ถอนพรรคของเขาออกจากการร่วมรัฐบาลด้วยหวังว่ารัฐบาลจะพังพาบ ชาวลิตมองตัวเองเป็นนายภยคนต่อไป พร้อมการสนับสนุนจากกองทัพ ในหมากตानी เปรมสอดเข้ามาอีกครั้ง แต่คราวนี้อยู่ซีกตรงข้าม เปรมเกลี้ยกล่อมอดีตนายภย ชาติชายที่ตอนนี้เป็นหัวหน้าพรรคชาติพัฒนาให้เข้าร่วมรัฐบาลชนเพื่อให้มีเสียงข้างมาก เป็นการสกัดชาวลิต แล้ววุฒิสมาชิกทหารก็เปลี่ยนข้างหันมาโหวตสนับสนุนการแก้ไขรัฐธรรมนูญของชน(ซึ่งว่ากันตามเนื้อผ้าในแง่การพัฒนาประชาธิปไตยแล้ว เป็นเพียงประเด็นกระบวนการปลีกย่อย) การสอดมือที่มองไม่เห็นออกมาในคราวนี้แสดงให้เห็นสองประการ คือ วัง(ผ่านนอมินีคือเปรม)ยังคงทรงอิทธิพลสูงในกองทัพ และพร้อมจะใช้อิทธิพลนั้นอย่างเรื่อยเปื่อย และอีกอย่างคือวังไม่ไวใจชาวลิตเสียยิ่งกว่าชน

ความอดทนของรัฐบาลชนต่อการแทรกแซงของวังมีขีดจำกัด ความพยายามของภูมิพลที่จะกำกับนโยบายต่างประเทศเกี่ยวกับพม่าและกัมพูชาในอีกทิศทางหนึ่งถูกปฏิเสธ และกลายเป็นว่าสร้างความขบขันหน้าแกว้รวมทั้งกองทัพ

ในทศวรรษ 2533 ภูมิพลยังคงติดอยู่ในวิสัยคิดยุคสงครามเย็นและกระทั่งสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วยซ้ำไป เขาเชื่อว่าจีน พม่าและโดยเฉพาะเวียดนามยังคงยึดครองไทยไม่เคยว่างเว้น บทบาทครอบงำของเวียดนามในลาวและกัมพูชา ที่ภูมิพลถือว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้อง เป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อราชอาณาจักรไทยในความรู้สึกของภูมิพล เขาแสดงออกในเรื่องนี้เป็นประจำต่อนักการทูตและนักวิชาการต่างประเทศ รวมทั้งผู้นำทหารของไทย

ก่อนหน้าชน กองทัพไทยเป็นผู้กำหนดทิศทางความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน กองทัพคงความสัมพันธ์ร่วมมือกันดีกับ Slorc ของพม่า และในกัมพูชาก็ทำงานใกล้ชิดกับกองกำลังต่างๆ บริเวณพรมแดน รวมถึงพอลพตกับเขมรแดงที่เคยสร้างประวัติศาสตร์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ซึ่งพวกเขาต่อสู้กับฮุนเซนที่ได้รับการหนุนหลังจากฮานอย ในเชิงยุทธศาสตร์ ความสัมพันธ์อย่างนี้ได้เป็นคุณต่อไทยมากนัก มีแต่นายพลไทยที่กอบโกยหลายล้านเหรียญสหรัฐฯ จากการทำไม้ อัญมณีและธุรกิจอื่นๆ ร่วมกับ Slorc กับเขมรแดง

¹⁶ *Nation*, May 3, 1994.

เมื่อชนชั้นสู่อำนาจ นโยบายต่อทั้งสองฟากพรมแดนก็กลับตาลปัตร รัฐบาลของเขาประสานเสียงกับนานาชาติในการสนับสนุนการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยขององซานซูจี ด้วยแรงกดดันที่มากขึ้นเรื่อยๆ ที่จะนำพลพตสู่กระบวนการยุติธรรม รัฐบาลสั่งให้กองทัพไทยตัดสัมพันธ์กับเขมรแดง สหประชาชาติกำลังเตรียมการเลือกตั้งในกัมพูชา และเขมรแดงได้ข่มขู่จะทำลายการเลือกตั้ง

กองทัพไทยปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงในทั้งสองกรณี ธุรกิจที่ทำกับคณะทหารพม่าดำเนินไปอย่างไม่ขาดช่วง ก่อนถึงวันเลือกตั้งในกัมพูชา เขมรแดงทำการก่อการร้ายจากฐานที่ตั้งอยู่ฝั่งไทย นักข่าวจำนวนมากและผู้รายงานของสหประชาชาติชี้ว่าเขมรแดงจะทำอย่างนี้ได้ก็ด้วยการสนับสนุนจากไทยเท่านั้น รัฐบาลชวชयीหันหน้าเมื่อต้นเดือนสิงหาคม 2536 กองกำลังรักษาสันติภาพของสหประชาชาติที่ถูกเขมรแดงจับกุมอยู่ช่วงหนึ่งเห็นประจักษ์แก่ตาว่ากองทัพไทยปันอาหารและหยูกยาให้กับเขมรแดง ทำให้นานาชาติพากันประณามไทย

ขณะที่คนของชนปฏิเสธว่ามันไม่ใช่นโยบายที่เป็นทางการ ภูมิพลปกป้องกองทัพ เขาไม่ยอมรับว่า Slorc เป็นรัฐบาลที่เลวร้าย อีกทั้งยังดูท่าว่าจะไม่เข้าใจปัญหาเขมรแดง สองสามสัปดาห์หลังจากเกิดกรณีเขมรแดง เขากล่าวกับนักการทูตไทยว่าประเทศไทยควรให้ความร่วมมือกับเพื่อนบ้านและไม่ควรใส่ใจกับ “ตำรวจ” โลก หมายถึงสหรัฐอเมริกา¹⁷ “[พม่า]กำลังถูกปฏิบัติต่อเหมือนเป็นสิ่งปฏิญกุล หากเราผูกมิตรกับคนอย่างนี้ ตำรวจก็ต้องจับเรา ดังนั้นเมื่อเราช่วยพม่า หรือติดต่อสัมพันธ์กับพม่า ประชาคมโลกก็จะปฏิบัติต่อเราเหมือนคนแล้วไปด้วย... หากเรายึดตามแนวคิดตะวันตกและเฮโลตามไปกับเขาด้วย โดยบอกว่าพม่าแล้ว เราก็จะมีเพื่อนบ้านอย่างบอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา” ส่วนกัมพูชา เขาบอกว่าเขมรแดงควรมีส่วนแบ่งในอำนาจ ทั้งเพื่อเลี่ยงความขัดแย้งที่พวกรูปร่างได้สร้างขึ้นที่บอสเนีย เขาเสริมอย่างชอบกลว่า “ที่เราต้องการให้เกิดน้อยที่สุดคือการที่กำลังของสหประชาชาติมาใช้ดินแดนของไทยเพื่อแทรกแซงทางการทหารในพม่า”

ด้วยการให้ท้ายของภูมิพล กองทัพไทยยังร่วมมือกับ Slorc และพลพตต่อไป ในเดือนมีนาคม 2537 เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำกรุงเทพฯ ยกประเด็นนี้ต่อสาธารณะ พอกองทัพไทยปฏิเสธเรื่องนี้ ปลายเดือนพฤษภาคม อดีตเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทยที่เกษียณไปแล้ว Morton Abramovitz วิจารย์ภูมิพลด้วยถ้อยคำรุนแรงใน *Washington Post*¹⁸ “เครื่องมือที่ยังคงหลงเหลืออยู่มีแต่การโน้มน้ำหนักเชิงศีลธรรมและการทูตเท่านั้น คอยย้ำเตือนคนไทยว่าพวกเขากำลังบ่อนทำลายเพื่อนบ้านและงานที่ประชาคมโลกอุตสาหะทุ่มเทกระทำมา กรุงเทพฯ จะขัดขืนการยกเรื่องนี้ขึ้นมา แต่การทำอย่างนั้นในระดับพหุภาคีมีแต่จะทำ

¹⁷ *Nation*, August 30, 1993, และ *Bangkok Post*, September 5, 1993.

¹⁸ *Washington Post*, May 29, 1994.

ให้เกิดแรงกดดันเพิ่มมากขึ้นต่อกองทัพ และอาจลากเอาคนระดับสูงของไทย รวมถึงกษัตริย์ที่เป็นที่เคารพเข้ามาร่วมวงด้วย”

การเอ่ยถึงกมิพลนี้ดูไม่เป็นพิษเป็นภัย แต่เห็นได้ชัดว่าเพื่อสะกิดตัวกมิพล คนไทยบางคนเดือดดาลกล่าวหา Abramovitz ว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและเรียกร้องให้ตีตราเขาเป็นบุคคลไม่พึงประสงค์ของประเทศ¹⁹ กองบัญชาการทหารสูงสุดปฏิเสธว่ากองทัพไม่ได้ให้ความช่วยเหลือเขมรแดงแต่มุ่งไปที่ประเด็นกมิพล โดยกล่าวว่า “การที่ Abramovitz อ้างถึงกษัตริย์ไทย... บ่งบอกชัดเจนว่า[เขา]ไม่เข้าใจอะไรเลยเกี่ยวกับบทบาทของกมิพลในฐานะประมุขของประเทศในระบอบรัฐธรรมนูญ กมิพลไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเลย ไม่ว่าจะในประเทศหรือนอกประเทศ”²⁰ ทว่ากระทรวงต่างประเทศของไทยกลับออกแถลงการณ์ในเรื่องนี้อย่างนุ่มนวล แสดงความเห็นด้วยกับอเมริกัน แรงกดดันนี้ดูจะบังเกิดผล ตลอดปีถัดไป ไทยถอยห่างจากเขมรแดงเป็นส่วนใหญ่ ตัดท่อน้ำเลี้ยงสำคัญที่หล่อเลี้ยงกองกำลังนี้ทิ้งไป

การแทรกแซงอีกรูปแบบหนึ่งในช่วงนี้ก็น่าสนใจ เนื่องจากมันบ่งชี้ถึงการที่กมิพลมีความอดทนน้อยลงต่อสังคมไทย ในกลางทศวรรษ 2533 กมิพลปลุกโทษประหารกลับคืนมาอีกครั้งหลังจากระงับไปหลายปี

ประเทศไทยมีโทษประหารมาโดยตลอด สำหรับคดีอุกฉกรรจ์เช่นฆ่าตำรวจหรือค้ายาเสพติดปริมาณมาก นักโทษประหารแต่ละรายมีสิทธิร้องขอภัยโทษจากกมิพล และจะถูกประหารก็ต่อเมื่อกมิพลปฏิเสธคำร้องขอ นั้นและคืนมันกลับไปไปยังรัฐบาล ส่วนใหญ่แล้วกมิพลลังเลที่จะเห็นชอบ เขานั่งทับมันไว้ หน่วงเหนี่ยวการประหารให้ยืดออกไป ปกติหลังจากห้าปีหรือสิบปี เขาจะลดโทษให้อย่างเป็นทางการ น้อยครั้งมากที่เขาจะปล่อยให้มีการประหารด้วยการคืนคำร้องกลับไปโดยไม่ออกความเห็น ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2523 เขาไม่ได้อนุญาตให้มีการประหาร โดยที่มักโทษประหารนับร้อยๆ คน ซึ่งทำให้เขามีภาพพจน์เมตตามหากมนุษยคุณ

ถึงอย่างนั้น ไทยก็มีปัญหาอาชญากรรมที่รุนแรงสาหัส จำนวนมากเกี่ยวข้องกับตำรวจและทหาร ซึ่งกมิพลดูจะไม่เคยแตะเรื่องนี้เลย²¹ เขาดูจะมองปัญหาเหล่านี้แบบพูท นั่นคือ การก่ออาชญากรรมเป็น

¹⁹ *Bangkok Post*, June 8, June 30, July 1, July 2, 1994, และ *Nation*, July 1, 1994.

²⁰ *Bangkok Post*, July 2, 1994.

²¹ ดูตัวอย่าง ผาสุก พงษ์ไพจิตรกับสังคีต พิริยะรังสรรค์, *Corruption and Democracy in Thailand* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), และ ผาสุก พงษ์ไพจิตรกับสังคีต พิริยะรังสรรค์, *Guns, Girls, Gambling, Ganja: Thailand's Illegal Economy and Public Policy* (Bangkok: Silkworm, 1999). ในเดือนเมษายน 2539 แสงชัย สุนทรวัฒน์ ผอ.อสมท. คนโปรดคนหนึ่งของกมิพลถูกฆ่า

อกุศลกรรมและขึ้นอยู่กับตัวอาชญากรที่จะกลับตัวกลับใจมิฉะนั้นต้องทนทุกข์กับผลกรรม แต่ในกลางทศวรรษ 2533 โดยปราศจากคำประกาศหรือถ้อยแถลงใดๆ ภูมิพลเริ่มอนุญาตให้มีการประหาร ครั้งแรกในปี 2538²² บางคนบอกว่าฎีกาของนักโทษรายนั้นถูกต้องไว้โดยเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์และภูมิพลไม่เคยรับรู้ แต่ไม่น่าเป็นไปได้ที่จะมีใครกล้าละเลยในเรื่องเกี่ยวกับอำนาจกษัตริย์ ในช่วงสองสามปีต่อจากนั้น มีการประหารเพิ่มขึ้นอีกครั้งฆ่าคนตายและค้ายาบ้า เห็นได้ชัดว่าภูมิพลปฏิเสฐฎีกาอย่างจริงจัง

คนไทยบางคนบอกว่าภูมิพลเริ่มหมดความอดทนกับสังคมชนวรรณะของเขาใกล้สิ้นสุด ขณะคนอื่นๆ สันนิษฐานว่าเขาได้ตัดสินใจเด็ดขาดแล้วว่าโทษประหารเป็นวิธีการที่เป็นประโยชน์ในการรักษาความสงบเรียบร้อย ไม่ว่าจะอย่างไร ภาพพจน์เมตตามหารุณนาธิคุณก็เปลี่ยนไปเป็นความเด็ดขาด ใช้พระเดชและใช้พระคุณ มันสร้างบรรทัดฐานแก่กระบวนการยุติธรรมโดยทั่วไป เนื่องจากหลังจากนั้นการวิสามัญฆาตกรรมผู้ต้องสงสัยของตำรวจเกิดขึ้นบ่อยครั้ง มันย้อนกลับไปสู่ยุคสฤทธิและธานินทร์ ที่กฎหมายถูกมองเป็นอุปสรรคต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม

การชู้คำรามแทรกแซงในเรื่องนโยบายนั้นไม่พอเพียงสำหรับการธำรงบุญญาธิการในสภาพแวดล้อมใหม่ ภูมิพลรู้จากประสบการณ์ ด้วยการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในช่วงทศวรรษ 2533 วังต้องต่ออายุและทบทวนเส้นสายที่เชื่อมต่อกับชนชั้นนำของประเทศเพื่อคงการสนับสนุนจากพวกเขาต่อไป ภาวะเศรษฐกิจที่เฟื่องได้ทำให้วังถดถอยห่างออกจากใจกลางอำนาจทางเศรษฐกิจมากกว่าแต่ก่อน อันนี้เป็นตัวอย่างหนึ่ง ทุนใหม่(ที่มาจากไฟร์)รุกเข้ามายังถิ่นฐานของทุนเก่า เศรษฐีใหม่หลายสิบที่ไม่มีเส้นสายสัมพันธ์กับชนชั้นปกครองเก่าแต่ใช้เบนซ์แบบเดียวกันและซื้อหาของใช้หรูหราแบบเดียวกัน ธุรกิจที่เฟื่องก่อร่างสร้างตัวมาไม่นานของพวกเขารุ่งเรืองประชันกับบริษัทของครอบครัวผู้ดีต่างๆ และบางทีก็ทำเอาหน้าเก่าล้มไปด้วย อย่างในกรณีการล้มอันธพาลของธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การที่วังมีเอี่ยวอยู่ด้วย มันเป็นของสกุลปราโมช, เทวกุล และสกุลอื่นๆ ในเครือจักรี คนในวังจำนวนมากรวมทั้งครอบครัวภูมิพลฝากเงินไว้ที่นั่น

ตามที่เคยปฏิบัติกันมา สถาบันกษัตริย์ผูกความจงรักภักดีจากครอบครัวร่ำรวยที่สุดของราชอาณาจักรไว้ด้วยการแต่งงานไขว้และการลงทุนร่วมกัน ภูมิพลขาดแคลนทรัพยากรลูกที่จะทำอย่างนั้นได้ ดังนั้นทีมงานของเขาจึงฉลาดสร้างพันธมิตรกับเศรษฐีใหม่ อาทิเช่น ในตอนต้นทศวรรษนั้น วังมีความสัมพันธ์เพียงน้อยนิดกับเศรษฐีใหม่เชื้อสายจีนที่ร่ำรวยที่สุดสองคนคือ เจริญ สิริวัฒนภักดี เจ้าพ่อน้ำเมา และธานินทร์ เจียรนวนนท์

²² ดู *Bangkok Post*, April 14, 1994; *Nation*, September 24, 1995.

แห่งซีพีที่มีทั้งธุรกิจการเกษตร คำปลีกและโทรคมนาคม²³ ทั้งสองขานี้นำมาใช้ในการเปิดกระเป๋าค่าเงินให้กับนักการเมือง ทหารและข้าราชการ แต่ละคนสร้างความร่ำรวยได้เกินหลักหนึ่งพันล้านเหรียญสหรัฐ โดยเป็นอิสระจากวงโดยสิ้นเชิง จะว่าไปแล้ว ภูมิพลมีสายโยงกับคู่แข่งของพวกเขา นั่นคือ เกษตรกรรายย่อยที่ถูกคุกคามจากระบบเกษตรประณีตของธนิทร์ และตระกูลผู้ดีภิรมย์ภักดี เจ้าของเบียร์สิงห์ผู้ครองตลาดเบียร์ที่กำลังถูกเจริญทำชิง การผูกขาดแทบจะโดยสิ้นเชิงของเบียร์สิงห์ได้รับประทานมาจากประชาธิปไตย และครอบครัวภูมิพลก็ถือหุ่นอยู่ด้วย²⁴

ต้นทศวรรษ 2533 เจริญกับธนิทร์ขยายอาณาจักรอย่างรวดเร็วและขยายธุรกิจเข้าไปในอุตสาหกรรมที่สำคัญอื่นๆ ทั้งสองเชิชนอมีนี่ของภูมิพลเข้าไปเป็นผู้บริหาร(ในอาการที่บ่งว่าสมประโยชน์ร่วมกัน) ที่สำคัญที่สุดคือเปรม เปรมเป็นกรรมการของซีพี ขณะที่ลีทิธิ เศวตศิลา องคมนตรีอีกคนหนึ่งก็เป็นกรรมการของบริษัทในเครือซีพีหลายแห่ง ตำแหน่งทั้งหมดมีเงินเดือนนิกิน ในส่วนของเจริญ ความสัมพันธ์ยิ่งใกล้ชิดกว่านั้น แม้ว่าเขาจะเนียนธุรกิจของภิรมย์ภักดีไปก็ตาม หรือมันกลับเป็นคุณก็ไม่แน่ หลังจากเจริญเทคโอเวอร์กลุ่มโรงแรมอิมพีเรียลที่กำลังจะเจ๊งไป เปรมกลายเป็นประธานกิตติมศักดิ์ของบริษัทนี้ และลูกพี่ลูกน้องของสิริกิติ์ สฤชดิคุณ กิตติการเป็นประธานบริษัท ในเวลาเดียวกันนั้น เจริญตั้งพี่ชายของสิริกิติ์ที่เป็นองคมนตรี อดุลกิติ์ กิตติการเป็นประธานบริษัทเบียร์ช้างที่ตั้งขึ้นใหม่ เจริญกับภรรยาได้รับเครื่องราชฯ ชั้นสูงในช่วงนั้นเอง

ที่สำคัญยิ่งกว่าคือการรวมทุน เจริญเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ของ First Bangkok City Bank แต่มีรัฐบาลถือหุ้น 15 เปอร์เซ็นต์ ในการตกลงธุรกิจที่อุ้มสมประโยชน์กันอย่างอื้อฉาวในปี 2539 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้รับอนุญาตให้ถือหุ้นในคราวเดียว 15 เปอร์เซ็นต์ กลายเป็นหุ้นส่วนของเจริญ

วังใช้วิธีการเดียวกันนี้ในการสานสายสัมพันธ์เก่าๆ ธนาการกรุงเทพฯ ที่เป็นธนาคารใหญ่ที่สุดของประเทศและเป็นของตระกูลโสภณพานิชย์กำลังผ่องถ่ายการกุมบังเหียนไปสู่คนรุ่นต่อไป ซึ่งเป็นคนรุ่นเด็กที่ยังไม่ได้ต่อเชื่อมเข้าไปในสายสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างภูมิพลและชินกับชาติรี โสภณพานิชย์ผู้เป็นรุ่นปู่และรุ่นพ่อตามลำดับ เพื่อประสานความแน่นแฟ้น เปรมมาเป็นประธานกิตติมศักดิ์กินเงินเดือนของธนาคารกรุงเทพฯ ด้วยภาพพจน์นอมีนี่ของภูมิพล เปรมเป็นประธานกิตติมศักดิ์ของกฤษตามหานคร นักสร้างบ้าน และภายหลังยังเป็นประธานสายการบิน PB Air ที่ตั้งใหม่ของภิรมย์ภักดีอีกด้วย องคมนตรีรายอื่นๆ ก็จับจองที่นั่งตาม

²³ ซีพียอมมาจากเจริญโภคภัณฑ์ ใช้ตัวย่อเพื่อไม่ให้สับสนกับเจริญ สิริวัฒนภักดี

²⁴ จากแหล่งข่าวที่ไม่เผยตัวหลายราย สมาชิกครอบครัวภูมิพลถือหุ้นหรือได้รับประโยชน์ในบริษัทบุญรอด คนในครอบครัวภิรมย์ภักดียังได้รับใช้ภูมิพลกับสิริกิติ์ และแต่งงานกับญาติๆ ของคนทั้งสอง

บริษัทต่างๆ ทั้งหมดสร้างรายได้ดี แต่ก็มีประโยชน์อีกทางหนึ่ง การมีเปรมนึ่งค้ำอยู่ทำให้มั่นใจได้ว่าธุรกิจพวกนั้นจะให้การเชื่อฟังในระดับหนึ่ง และหีบเงินบริจาคการกุศลของภูมิพลจะเต็มอยู่เสมอ

ในอีกทางหนึ่ง สำนักงานทรัพย์สินฯ เอาเศรษฐกิจใหม่จำนวนมากเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจ ด้วยเงินเป็นกระตักสำหรับการลงทุนและที่ดินมหาศาลอยู่ในมือ วังมีส่วนร่วมในโครงการอสังหาริมทรัพย์จำนวนมาก ซึ่งยังรวมธนาคารไทยพาณิชย์ของสำนักงานทรัพย์สินฯ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โครงการต่างๆ มีเช่น คอนโดมีเนียมหรู อาคารสำนักงาน โรงแรมห้าดาว ห้างสรรพสินค้า ร่วมกับผู้นั้นในยุคเศรษฐกิจบูมอย่าง President-Golden Land group ของครอบครัวศรีวิภรณ์, ปิ่น จักกะพากแห่ง Finance One, แสนสิริพรีอเพอร์ดีกรุปของตระกูลล่าช้ากับจตุระกุล, และอนันต์ อัศวโภคินแห่งแลนด์แอนด์เอนท์เข้าส์กับสยามสินธร

ธุรกิจอีกประเภทหนึ่งนำมาซึ่งทั้งเงินและความทะเยอทะยานทางสังคมของคนรวยใหม่ ในทศวรรษ 2533 คนในแวดวงของวังลงทุนในสถาบันการศึกษาเอกชนใหม่หลายแห่งร่วมกับโรงเรียนชั้นสูงของต่างประเทศ เช่น Harrow (ที่มิดเดิลฟอของภูมิพลเคยเรียน) กับ Dulwich College ของอังกฤษ และ Geelong Grammar ของออสเตรเลีย อันหลังนี้ครอบครัวมิดเดิลเป็นหุ้นส่วนโดยตรง สร้างโรงเรียนกินนอนสำหรับลูกหลานคนรวยที่ดอยตุง อันเป็นอาณาจักรของสังวาลย์ บริหารจัดการโดยเลขานุการส่วนตัวของสังวาลย์คือ ดิศนัดดา ดิศกุล²⁵ โรงเรียนเหล่านี้ไม่ได้แค่สัญญาจะนำเงินของเศรษฐกิจใหม่มาสู่มือของวังเท่านั้น ยังเป็นหลักประกันว่าลูกหลานของพวกเขาเหล่านั้นจะได้รับการอบรมสั่งสอนในกรอบโลกทัศน์ของวังและเติบโตยึดมั่นในอุดมคติตระกูลจักรี

ความพยายามที่สำคัญที่สุดในการดำรงความนิยมในสถาบันฯ ให้คู่บ้านคู่เมืองอยู่เสมอคือการโฆษณาทางสื่ออย่างมโหฬารตลอดเวลา เงินหลายสิบล้านร้อยล้านเหรียญสหรัฐฯ ถูกใช้ไปในทศวรรษ 2533 ในการโหมทุ่มเทณรงค์โฆษณาและยกยอตระกูลจักรี มันถูกออกแบบให้ถ่วงดุลกับบรรยากาศสื่อยุคใหม่ที่กิจกรรมของเจ้าและราชการถูกกลบไปหรือท่วมทับด้วยความบันเทิง มันยังมุ่งเป้าไปที่การดึงความสนใจจากคนรุ่น 30 ลงมาที่เป็นคนเมือง มนุษย์เงินเดือน และคนหนุ่มสาวที่ได้อิทธิพลจากเอ็มทีวี ที่มองว่าครอบครัวมิดเดิลเซกซ์ แหลัก

การทำการตลาดสถาบันกษัตริย์ด้วยสไตส์เก้ไก้ทันสมัยถูกใจคนรุ่นใหม่ตกเป็นหน้าที่รับผิดชอบของหลายคนที่มีประสบการณ์ในเทคนิคสื่อโฆษณาสัมัยใหม่ นำทีมโดยปิยะ มาลากุล เจ้าของ Pacific Communications media group ที่ผลิตนิตยสารผู้หญิงชั้นนำ ดิฉัน ทำสถานีวิทยุข่าวจรรยาจส.100 ผลิต

²⁵ ธุรกิจ Geelong Doi Tung ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ ที่ดินที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนเคยเป็นที่ทำกินของชาวเขา เป็นที่ราบอุดมสมบูรณ์ อันเป็นทรัพยากรที่หาได้ยากยิ่งในภาคเหนือที่ชาวบ้านหลายแสนคนไร้ที่ทำกิน

รายการโทรทัศน์ป้อนโดยเฉพาะช่อง 5 ที่เป็นของทหาร (ซึ่งพล.อ.เป้ง มาลากุล น้องชายของปีย์เป็นผู้
ผู้อำนวยการสถานี 2538-2542) โดยได้รับการสนับสนุนจากทีมการตลาดมีฝีมือและเงินถึงจากการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทยและการบินไทย ตลอดจนผู้หลงใหลได้ปลื้มวังรุ่นใหม่ๆ เช่น อาจารย์กฎหมายและพีริเซนเตอร์
โทรทัศน์ที่หมายปองของสูงที่ชื่อ ธงทอง จันทรางศุ

งานโฆษณาของพวกเขาโดดเด่นไม่ใช่ด้วยการตีความเนื้อหาใหม่ หากแต่ด้วยหน้าตาการนำเสนอ
และหีบห่อที่ดีกว่า พวกเขาเปลี่ยนฟุตบอลเตะหยาบโบราณกับเสียงเพลงสรรเสริญฯ ที่อู้อี้ที่ขึ้นก่อนการฉายหนังทุก
ครั้งในประเทศนี้ด้วยภาพสีสันจัดจ้านเทคนิคฮอลลีวูดของครอบครัวภูมิพลพร้อมดนตรีที่เรียบเรียงหรูหรา
กว่าเดิม ภาพยนตร์สารคดีว่าด้วยเรื่องราวของครอบครัวนี้ถูกนำออกอากาศเป็นชุดทางโทรทัศน์ หนึ่งเกี่ยวกับ
งานอดิเรกทางดนตรีของภูมิพล คีตะราชันย์ เข้าฉายในโรงหนังให้เด็กนักเรียนมาดูกันเป็นคันรบบัส นักเรียน
เรียงกับนักดนตรีรายใหม่ๆ ปรับเพลงของภูมิพลเป็นงานประสานเสียงและออเคสตราอลังการหยดย่อย งาน
ละครหลากหลายแบบถูกจัดแสดงเพื่อแสดงการเทิดทูนครอบครัวนี้ ธงทองจรดปากกาบรรจงเขียนขึ้นมาเรื่องหนึ่ง
ที่นำไปแสดงโดยกองทัพเรือ แผ่นดินนี้มีกำลัง ซึ่งยกยอกษัตริย์ของกรุงเทพฯ ยุคแรกๆ

การผลิตต่างๆ ประदानี้ต้องใช้เงินมหาศาล นอกจากงบประมาณของรัฐแล้ว บริษัทใหญ่ๆ โดยเฉพาะ
ของพวกเศรษฐีใหม่ที่เพิ่งได้เขยิบเข้าไปในแวดวงร่ำรวยไม่นานมานี้ เต็มใจที่จะจ่าย ยกตัวอย่าง คีตะราชันย์ได้
เงินสนับสนุนจากเจริญ สิริวัฒนภักดี การลงทุนในสื่อมวลชนของวังบงบอกว่าวังต้องการมั่นใจว่าการโหม
ประโคมทางสื่อบังเกิดผลจริงๆ United Cinema ที่เป็นของสำนักงานทรัพย์สินฯ ชื่อสำนักพิมพ์สยามเพรส
และร่วมธุรกิจสื่อใหญ่กลุ่มอื่นๆ ในปี 2537 United Cinema เทคโอเวอร์ สยามรัฐ หนังสือพิมพ์ที่เคยมีสีสัน
ของคึกฤทธิ์ ปราโมช และในช่วงใกล้เคียงกันนั้นก็ลงทุนเปิดหนังสือพิมพ์การเงินภาษาไทย สื่อธุรกิจ กับ
หนังสือพิมพ์รายวันภาษาอังกฤษฉบับที่สาม Business Day ตรีทศยุทธ เทวกุล ลีวัลย์ใกล้ชิดที่สุดคนหนึ่ง
ของเปรมและหุ้นส่วนธุรกิจของครอบครัวภูมิพล ก็พยายามเข้าสู่วงการธุรกิจสิ่งพิมพ์ด้วย เขาเทคโอเวอร์
หนังสือพิมพ์สยามโพสต์ที่กำลังร่อแร่ ซึ่งมุ่งตลาดคนกรุงเทพฯ ที่มีการศึกษา เมื่อสยามโพสต์ยังคงเขินไม่
ขึ้นอยู่นั่นเอง ปีย์ มาลากุลก็มารับช่วงไป ก้าวที่โฉบเฉี่ยวที่สุดของวังคือการลงทุนในสถานีโทรทัศน์แห่งใหม่
หลังเหตุการณ์พฤษภา 2535 เผยให้เห็นถึงการที่กองทัพครอบงำและบิดเบือนข่าวโทรทัศน์ รัฐบาลชวนเริ่ม
ขยับขยายโทรทัศน์โดยออกใบอนุญาตสถานีโทรทัศน์แห่งที่ห้า ซึ่งกลายมาเป็นไอทีวี ผู้ชนะได้รับใบอนุญาตใน
เดือนเมษายน 2538 คือกลุ่มที่นำโดยธนาคารไทยพาณิชย์และสำนักงานทรัพย์สินฯ พร้อมด้วย Pacific
Communications ของปีย์และเครือเนชั่น

สื่อต่างๆ ที่ลงทุนไปนี้ไม่ได้แสดงความนิยมเจ้าอย่างโจ่งแจ้ง และผอ.สำนักงานทรัพย์สินฯ จิรายุกี ยืนยันว่าเป็นการลงทุนหวังผลกำไรล้วนๆ²⁶ แต่ก็เกิดความสงสัยไปทั่วว่าวังก็ต้องวางมือไว้ม่างเพื่อจำเป็น สิ่งบ่งชี้ข้ออีกอย่างคือการแต่งตั้งคณะกรรมการอสมท.ชุดใหม่โดยบรรหารในเดือนพฤษภาคม 2539 ที่ทำหน้าที่ ดูแลสถานีโทรทัศน์สองแห่งกับคลื่นวิทยุจำนวนมาก และเป็นสำนักข่าวของรัฐบาล ประธานคือพล.อ.มณฑล อัมพรพิสิษฐ์ ลีวัลลือเก่าแก่อีกคนหนึ่งของเปรม และกรรมการอีกคนหนึ่งคือ ชงทอง

งานชิ้นเอกของการโฆษณาชวนเชื่อที่วางแผนมาตั้งแต่ปี 2535 แล้วคือ การเฉลิมฉลองมาราธอน 24 เดือนในวาระภูมิพลหนึ่งบัลลังก์มานานถึง 50 ปีในปี 2539 งานนี้จะยิ่งใหญ่กว่างานแซยิดของเขาในปี 2530 ไม่เพียงแต่ในแง่ของความมโหฬารของกิจกรรมต่างๆ เท่านั้น แต่ยังมีในแง่ความสูงส่งที่ภูมิพลถูกยกขึ้นไปอีกด้วย

การยกยอเริ่มแต่หัววันด้วยงานกิจกรรมจำนวนมากที่ไม่ได้วางไว้ก่อน ครั้งแรกเมื่อสังวาลย์เข้า โรงพยาบาลศิริราชในเดือนธันวาคม 2537 กล่าวกันว่าเธอมีปัญหาหัวใจและท้องไส้ “จืดจืด” แต่ในวัย 94 ไม่มีอะไรจืดจืด สมาคมองค์กรทั้งเอกชนและรัฐบาลจัดการสวดมนต์และทำบุญให้เธอ จากนั้นในวันที่ 6 มีนาคม ภูมิพลเองเกือบทรุดไปขณะออกกำลังกาย เขาถูกห้ามเข้าศิริราชด้วยอาการเส้นเลือดตีบ และเกิดความกังวลในแวดวงที่รู้ข้อมูลว่าเขาอาจไม่รอด²⁷ เขาอยู่โรงพยาบาลหลายสัปดาห์หลังการผ่าตัด กระนั้นเขาก็ยังเห็นออกโทรทัศน์ทุกวันไปเยี่ยมแม่และสั่งการเจ้าหน้าที่ในเรื่องการจราจร มันแสดงถึงความวิริยะเหน็ด มนุษย์ของธรรมราชา ทั้งในการทำงานและชีวิต

และมันยังเตือนให้คนไทยระลึกว่าครอบครัวมหิดลอันเป็นหลักยึดของชาตินั้นไม่ได้อยู่ยงคงกระพัน ประชาชนราว 2,000 คนร่วมพิธีอธิษฐานหมู่ที่สนามหลวงเพื่อแสดงความขอบคุณสำหรับการรอดของพวก เขา ขณะสังฆราชนำพระ 999 รูปสวดมนต์ให้ภูมิพล พวกเขายกความดีความชอบสำหรับการฟื้นของภูมิพล ให้กับสยามเทวาริราชและบุญบารมีของเขาเอง ครอบครัวมหิดลทำบุญที่รูปปั้นมหิดลที่ศิริราช

สามสัปดาห์หลังออกจากโรงพยาบาล ภูมิพลออกโทรทัศน์กับครอบครัวเกือบพร้อมหน้าพร้อมตา อธิบายความเจ็บป่วยและแสดงความพิต หน้ากล้องโทรทัศน์ เขาเดินไปรอบๆ ห้องโถงใหญ่โดยทีมแพทย์ ตรวจวัดหัวใจของเขา ผู้ชมได้รับทราบข้อมูลซึ่งพจกับความดี และรับรู้ว่าเขาเดินครบเจ็ดรอบ เท่ากับหนึ่ง

²⁶ แต่ในหลายๆ โอกาส มีแต่สยามโพสต์เท่านั้นที่รายงานข่าวเกี่ยวกับครอบครัวภูมิพล โดยเฉพาะวารสารกษัตริย์

²⁷ หลังผ่าตัด วังเผยแพร่รายละเอียดการเจ็บป่วย แต่สาธารณชนไม่เคยได้รู้ว่าภูมิพลเจียนอยู่เจียนไปจริงหรือไม่ ข่าวลือในหมู่ชนชั้นนำใน กรุงเทพฯ บอกว่ามันน่าวิตกเกินกว่าที่วังจะรับได้ แต่ในเวลาเดียวกัน ก็ไม่มีการเผยแพร่ข้อมูลว่าภูมิพลได้กำหนดผู้สำเร็จราชการฯ หรือ ทายาทไว้หรือไม่ก่อนเข้ารับการรักษา และถ้ากำหนด คนนั้นเป็นใคร

กิโลเมตร ภายใน 11 นาที 48 วินาที เช่นเดียวกับในข่าวข่าววังที่รายงานละเอียดถึงนาทีของกิจกรรม ตัวเลขที่ไร้ความหมายเหล่านี้ถูกถือเป็นฤกษ์ยามยามดี เป็นเลขมงคล

จากนั้นภูมิพลนั่งลงและอธิบายว่าเกิดอะไรขึ้นต่อตัวเขาพร้อมกระดานประกอบ เขาบอกว่าอาการป่วยเป็นผลจากการติดเชื้อในปี 2525 จากการสูบบุหรี่ซึ่งเขาเลิกไปในปี 2530 และจากการดื่มแอลกอฮอล์ซึ่งตอนนั้นเขาดื่มอย่างพอเพียง พฤติกรรมนี้คนไทยส่วนใหญ่ไม่เคยนึกสัมพันธ์กับตัวเขา เขายังบอกว่าเป็นเพราะว่าเขาทำงานห้าถึงหกชั่วโมงในคราวเดียวโดยไม่มีการหยุดพัก แทบไม่ออกกำลังกาย และมีความเครียดสูง หมายความว่าความเจ็บป่วยของเขาเป็นภาวะอันกุศลของการเป็นกษัตริย์ ถึงอย่างนั้น ภูมิพลบอกว่าหมอของเขาก็ยังรับประกันกับเขาว่าเขาจะยังอยู่ต่อไปได้อีก 25 ปี นานพอที่จะทำให้โครงการต่างๆ บรรลุเสร็จสิ้น เขาพูดเป็นนัยว่าไม่อย่างนั้นก็ไม่น่าจะเกิดคามรุดหน้า

ส่วนสังวาลย์กลับทรุดลงจนเสียชีวิตไปในวันที่ 18 กรกฎาคม ด้วยความช่วยเหลือจากจักรกลโฆษณาของวัง ความตายกลับทำให้เธอมีชีวิตและมีความสำคัญยิ่งกว่าเดิม แม้คนไทยจะรู้จักกันดีอยู่แล้ว สังวาลย์ไม่เคยได้มีบทบาทโดยตรงในชีวิตของพวกเขามากนัก เธออยู่ที่สวีตเซอร์แลนด์จนถึงสิ้นทศวรรษ 2523 และหลังจากกลับมาอยู่เมืองไทยเป็นการถาวร เธอก็แทบจะไม่ถูกพบเห็นนอกแคว้นดอยตุงของเธอเลย แต่นิตยสารต่างๆ มักจะแสดงภาพเธอกำลังปลูกไม้ดอกและเย็บปักถักร้อย และตีพิมพ์ความคิดของเธอเรื่องพุทธ

ในวาระความตายของเธอ วังจัดแจงยกชั้นเธอเทียบเท่าราชินีเลือดน้ำเงินและมีสถานะดุจโพธิสัตว์ มันทำหน้าที่ทั้งขยายหิ้งเดิมเจ้าเข้าไปเพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา ทั้งเน้นย้ำว่าถึงจะมีกำเนิดสามัญชนเลือดของเธอก็มีความบริสุทธิ์และเปี่ยมบุญเจกเช่นเดียวกับจักรีคนอื่นๆ เมื่อเธอตาย ภูมิพลกำหนดไว้ทุกซ์ 100 วัน ข้าราชการถูกขอให้แต่งดำ 15 วัน สังฆราชนำการทำบุญหมู่ที่สนามหลวง ร่างของเธอได้รับการชำระล้างตามแบบพราหมณ์ในบรมมหาราชวัง ภูมิพลกับภรรยาพรมน้ำมนต์ลงบนร่างของเธอ และภูมิพลสวมชะฎาบนศีรษะของเธอ โกศประดับอัญมณีบรรจุร่างของเธอตั้งอยู่ในท้องพระโรงเพื่อการเคารพศพ ผู้มาเคารพศพเห็นโกศวางอยู่ใต้ร่มฉัตรเจ็ดชั้น อันสงวนไว้สำหรับเจ้าชั้นสูงสุด ยกเว้นกษัตริย์ที่มีเก้านั้น

มหรกรรมการโหมประโคมเย็นยอสังวาลย์เริ่มขึ้น หน่วยงานราชการต่างๆ จัดงานรำลึก สถานที่ตำรวจถูกสั่งให้จัดพิธีทำบุญในวันครบเจ็ดวัน, ห้าสิบวันและร้อยวัน ตำรวจมอบตำแหน่งพลตำรวจเอกแก่เธอ ตำรวจตระเวนชายแดนวางแผนสร้างอนุสาวรีย์ให้เธอในค่ายดชด.ทุกแห่ง²⁸

เมื่อมีการเปิดให้ประชาชนเข้าเคารพศพได้ แต่ละวันมีคนหลายร้อย ส่วนใหญ่เป็นหญิงสูงอายุ มาสวดมนต์และชมดูภูมิพลกับภรรยาที่มาในตอนเย็น ตามประเพณี คนและกลุ่มคนต่างๆ ที่ใกล้ชิดกับสังวาลย์และ

²⁸ Nation, July 20, 1995; Bangkok Post, July 20, 1995.

ครอบครัวจะเป็นเจ้าภาพในแต่ละวัน ก่อนจำนวนเจ้าภาพจะลดจางหายไป วังกับรัฐบาลกระตุ้นให้กลุ่มอื่นๆ มาเป็นผลัดกันเป็นเจ้าภาพ และระยะเวลาการไว้ทุกข์ถูกขยายออกไปโดยไม่มีกำหนด หน่วยงานราชการ บริษัทห้างร้านและกลุ่มสมาคมต่างๆ มาผลัดกันเป็นเจ้าภาพ โดยคนในสังกัดมานั่งร่วมพิธีเบื้องหน้าโกศ มันเปิดโอกาสอันหาได้ยากยิ่งสำหรับประชาชนที่จะได้เห็นกษัตริย์กับราชินีใกล้ชิดอย่างนี้ ที่กำลังสวดมนต์อยู่เหมือนกัน หรือไม่ภูมิพลก็กำลังคร่ำคร่ำครวญอยู่กับการแก้ไขปัญหาราชาจร

งานนี้ดำเนินไปตลอดทั้งปีที่เหลือ โดยชาวชาววังบรรยายว่าเป็นน้ำใจที่รินหลั่งออกมาเองจากแดนดินสู่ฟากฟ้าสุราลัย ผู้คนแห่มาเป็นเจ้าภาพเนื่องจากเชื่อว่าได้นุญมากเป็นพิเศษ บรรยากาศเขยิบพันโลกียวิสัย เมื่อบังเกิดกลางดีและเกร็ดเรื่องราวต่างๆ แม้จะอยู่ในช่วงหน้าฝนอยู่แล้วก็ตาม *Bangkok Post* รายงานว่าในวันที่ 19 กรกฎาคม เพียงก่อนพิธีรดน้ำศพ “ห้องฟ้าที่มีดครีမ်ก็หลั่งฝนลงมา ราวกับจะบอกว่าเทพยดาได้รับรู้การจากไปของสังวาลย์และร่วมความทุกข์โศกกับประชาชน”²⁹

เรื่องราวเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับการตายของเธอได้รับการบอกเล่าโดยพระชื่อดัง พิพิธธรรมสุนทร แห่งวัดสุทัศน์ ที่บอกว่าเขาได้ยินมาจากปากภูมิพลเอง ห้าปีก่อนเสียชีวิต สังวาลย์บอกว่ารู้สึกเหนื่อยและพร้อมจะจากโลกนี้ไป คำพูดของเธอทำให้ภูมิพลนึกถึงพระพุทธรูปเจ้าที่ได้บอกสาวกคนหนึ่งว่าเขาจะตายภายในสามเดือน สาวกคนนั้นสามารถขอให้พระพุทธรูปเจ้าอยู่บนโลกต่อไปได้ แต่ก็ไม่ได้ขอ ดังนั้นพระพุทธรูปเจ้าจึงดับขันธุ์ไป ดังนั้นภูมิพลจึงขอให้สังวาลย์มีชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อเห็นแก่ลูกๆ ของเธอและประชาชนไทย เธออยู่ต่อมาอีกเป็นเวลาห้าปี ภูมิพลยังบอกอีกว่า เมื่อเธอตาย เขากับกัลยาณีวัฒนาจับมือของเธอไว้ เครื่องวัดหัวใจไม่ได้แสดงการเต้นของหัวใจอีกต่อไปแล้ว แต่เมื่อเขานึกถึงสิ่งที่ยังไม่ได้บอกกล่าวแก่เธอ เครื่องนั้นก็แสดงการเต้นของหัวใจของเธออีกครั้งอย่างปาฏิหาริย์ เมื่อลูกสาวของกัลยาณีวัฒนาเข้ามาและจับมือของเธอ ซีพจรของสังวาลย์ก็กลับมาเต้นอีกครั้ง พวกเขาเข้าใจว่าเธอกำลังกล่าวคำอำลาในที่สุด เส้นกราฟของเครื่องวัดนั้นเป็นข้อพิสูจน์ถึงปาฏิหาริย์ ภูมิพลบอกแก่พิพิธ³⁰

เป็นเวลาหลายเดือนตามวิหุญและโทรทัศน์ เกิดการถล่มบปพรมรายการรำลึกสังวาลย์อย่างถี่ยิบชนิดไม่เคยปรากฏมาก่อนถึงขนาดบางคนในแวดวงชาววังยังต้องวิจารณ์ความเกินพอเพียงออกมาอย่างเปิดเผย ในงานวันเกิดของเขาเดือนธันวาคมปีนั้น ภูมิพลบอกว่ามันเป็นเพราะคนไทยมองเห็นคุณงามความดีของเธอที่ราชอาณาจักรยังคงความสงบสันติอยู่ได้ ขณะสงครามอุบัติขึ้นที่คาบสมุทรมอลชาน “ฉะนั้นที่ท่านสิ้นแล้ว ก็ได้เห็นความรักความนับถือที่คนทั้งชาติมีต่อท่านก็ปลื้มใจ ปลื้มใจว่ามีแม่ที่คนรักที่ถือว่าท่านเป็นสมเด็จย่า ซึ่งก็

²⁹ *Bangkok Post*, July 20, 1995.

³⁰ *Bangkok Post*, March 11, 1996.

แปลกดีเหมือนกัน ถ้าใครต่อใครเรียกว่าสมเด็จย่า คนที่เรียกสมเด็จย่าก็เป็นหลานๆ ของเรา เป็นหลานเพราะว่า ท่านเป็นแม่ และท่านเป็นย่าของคนทั่วไป และเป็นสมเด็จย่าของลูกๆ ที่อยู่ข้างหลังนี้ ฉะนั้นเราก็เป็นญาติกัน ทั้งหมดแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม ทุกคนก็รู้สึกว่ามี ความอาลัย และทำให้ประชาชนทั้งชาติได้มีโอกาสแสดงเป็นประโยชน์ จะว่าครั้งสุดท้ายของท่าน ที่จริงไม่ใช่ครั้งสุดท้าย เพราะท่านยังเป็นประโยชน์ต่อไปชั่วกาลนิรันดร์ แต่ว่าเป็นประโยชน์ เพราะว่าชาวต่างประเทศ ทุกชาติทุกภาษา เมื่อมาเห็นว่าเมืองไทยมีเหตุการณ์เช่นนี้แบบนี้ และการแสดงคารวะบุคคล ที่ควรคารวะ ต่างประเทศแม้จะไม่ชอบเมืองไทย เขาก็ต้องชอบ เขาจะต้องบอกว่าเมืองไทยนี้มีอะไรแปลก และก็ เมืองไทยนี่แปลกจริงๆ ที่มีสภาพอย่างนี้³¹

พิธีฌาปนกิจสังวาลย์กำหนดมีขึ้นในวันที่ 10 มีนาคม 2539 ตามฤกษ์ที่นักดูดวงดาวของวังบอกว่าดาวหาง Hyakutake จะปรากฏให้เห็นในหมู่ดาวราศีตุล อันเป็นราศีเกิดของสังวาลย์³² กรมการศาสนารวบรวมคนมาบวชให้ เธอได้ 34,604 คน อันเท่ากับจำนวนวันที่เธอมีชีวิตอยู่ ลูกชายคนเล็กสุดของวงศาราชวงศ์ก็บวชด้วยเช่นกัน สำหรับการฌาปนกิจ วังกับรัฐบาลออกแผ่นพับยี่ดยาวอธิบายความหมายในเชิงจักรวาลและต่อตระกูลจักรีของเครื่องแบบ การประดับประดา การจัดวางตำแหน่งและการเคลื่อนไหวต่างๆ สื่อวิทยุและโทรทัศน์ร่วมกันถ่ายทอดสดตลอดงาน โดยมี ธงทอง จันทรางศุกอบบรรยายด้วยสຸ້มเสียงอันแผ่วเบา นอกจากช่างภาพของวังเองแล้ว ไม่มีสื่อใดได้รับอนุญาตให้เข้าไปใกล้กัเวณโทรทัศน์ BBC ซึ่งได้รับอนุญาตพิเศษให้ถ่ายทำสารคดีที่วังคาดหวังว่าจะเชิดชูสังวาลย์ให้เป็นที่ศรัทธา ชาวซึ่งไปทั่วโลก

วันถัดจากการฌาปนกิจ เธอถูกเลื่อนชั้นเป็นระดับราชินีเมื่อภูมิพลบรรจุเถ้าของเธอในพระที่นั่งจักรีภายในบรมมหาราชวังและในวัดพระแก้วที่มีพระแก้วมรกต อันเป็นเกียรติที่สงวนไว้สำหรับเจ้าชั้นสูงสุดเท่านั้น งานศพนี้ยังเป็นโอกาสในการระดมทุนเพื่องานการกุศลของพวกเขาอีกด้วย เงินบริจาคที่รวบรวมในช่วงแปดเดือนนี้อยู่ในราว 12 ล้านเหรียญสหรัฐ เพื่อสร้างโรงพยาบาลในชื่อของเธอ รัฐบาลผลิตเหรียญที่มีรูปของเธอ ซึ่งได้รับการโฆษณาอย่างดี ในการถ่ายทอดสดงานเผาศพ เพื่อระดมทุนตามเป้า 6 ล้านเหรียญสหรัฐ ในวันเผาศพ กล่องบริจาคที่วางรอบสนามหลวงเก็บเงินได้ถึงกว่า 160,000 เหรียญสหรัฐ กระทรวงศึกษาฯยังระดมเงินบริจาคได้อีกที่ไม่รายงานตัวเลข โดยบอกว่าจะนำไปสร้างอนุสาวรีย์ให้เธอทั่วประเทศ ตลอดสองสามปีถัดมา มีการผลิตหนังสือ สารคดี ซีดีรอม และแคสเส็ตเทปชุดดีตัวเธอออกมาวางขายและจัดแสดง วังมุ้งมันที่จะสถาปนาไม่เพียงแต่ฐานะเจ้าของเธอเท่านั้น แต่รวมถึงความบรรลุในเชิงจิตวิญญาณที่ไม่น้อยไปกว่าลูกชายของเธอด้วย

³¹ ภูมิพล, 4 ธันวาคม 2538, <http://kanchanapisek.or.th/speeches/1995/1204.th.html>

³² *Nation*, March 2, 1996.

การปลุกเสกสังวาลย์ฉลองและขยับเข้าสู่การฉลองภูมิพลนั้บัลลังก์มา 50 ปีอย่างรวดเร็ว แทบทุกอย่างที่เกิดขึ้นในช่วง 24 เดือนนี้ล้วนแล้วแต่เป็นการ “เกิดพระเกียรติเนื่องในวาระเฉลิมฉลองกาญจนาภิเษก” วชิราลงกรณดูแลโครงการ สักตพระพุทธรูปขนาดมหึมาในภูเขาที่ชลบุรี สิรินครเป็นประธานในการประชุมนานาชาติว่าด้วยเรื่องหญ้าแฝก ที่ภูมิ พลส่งเสริม(วังม้งโฆษณาว่า ค้นพบ)ว่าเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์หน้าดิน ญาณสังวรดูแลโครงการปลูกต้นโพธิ์ในวัด ทั่วประเทศ 30,000 แห่ง

เงินมหาศาลถูกใช้ไป จากงบประมาณรัฐและภาคธุรกิจ ไม่มีความโปร่งใสตรงไปตรงมาเสียทั้งหมด นักธุรกิจ ควักกระเป๋าผู้ถือหุ้นเพื่อแสดงความจงรักภักดีของตนเอง รายงานชิ้นหนึ่งบอกว่าวุฒิสมาชิกถูกหักเงินเดือนๆ ละ 500 บาท รวมแล้ว 8.7 ล้านบาทสำหรับการเฉลิมฉลองและสมทบทุนโครงการภูมิพล³³ อีกชิ้นหนึ่งภายหลังแสดงว่า นายก ษ บรรหาร ในการระดมเงิน 999 ล้านบาทสำหรับโครงการควบคุมน้ำท่วมของภูมิพล จริงๆ แล้วยืมเงินก้อนใหญ่มาจาก ธนาคารกรุงไทยที่เป็นของรัฐ³⁴

ความขมใจจากภาวะเศรษฐกิจบูมและตลาดหุ้นเฟื่องตอนต้นปี 2539 ทำให้มีของขวัญมอบแก่ภูมิพลอย่างมือ เดิบ นักค้าอัญมณีชื่อดังรายหนึ่งได้บุษราคัมน้ำเงินก้อนยักษ์ 6.3 กิโลกรัมมาเจียรนัยเป็น 950 ด้าน(หมายถึง รัชกาลที่ 9 ปีที่ 50) และมอบให้ภูมิพล กองทัพอากาศของรัฐบาลสร้างคทาที่ทำจากทองคำ 700 กรัมกับเพชรพลอย 518 เม็ดให้ ภูมิพล ของขวัญที่วิจิตรเลิศหรือล้งการงานสร้างมากที่สุดมาจากบรรดานักธุรกิจเชื้อสายจีนที่ร่ำรวยที่สุด นำโดยชาตรี โสภณพานิชย์แห่งธนาคารกรุงเทพและอำนวยการสร้างโดยเปรม พวกเขาซื้อเพชรก้อนใหญ่ที่สุดในโลกโดยไม่บอก ราคา หน้า 546 carat จากอัฟริกาใต้ ซึ่งคนไทยภูมิใจว่าใหญ่กว่า Cullinan Star of Africa ของราชินีอังกฤษถึง 15.4 carat เพื่อให้สมกับความศักดิ์สิทธิ์สุดยอดของภูมิพล มีรายงานว่าพวกเขาเอาเพชรก้อนนี้ไปผ่านการปลุกเสกโดย สังฆราช จุฬาราชมนตรี(มุสลิม) และโป๊ป จอห์น โพลที่สองแห่งกรุงโรม

มีการจับจ่ายมือเดิบอีกสองรายการที่น่าสนใจ งบรัฐบาลและเงินบริจาคราว 8 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ถูก ใช้ไปกับการจัดทำเสื้อคลุมทองประดับอัญมณีชุดใหม่ให้แก่พระแก้วมรกต และภายหลังในปี 2539 รัฐบาลมอบ พระยานาคทองคำประดับอัญมณีหนัก 2.5 กิโลกรัมแก่ภูมิพล พร้อมมอบสมญาให้เขาเป็น บิดาแห่งการจัดการ ทรัพยากรน้ำ หนังสือป่าวร้องความสำเร็จของเขาในเรื่องน้ำหลายพันเล่มถูกแจกจ่ายไปตามโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศ³⁵

³³ *Nation*, March 16, 1996.

³⁴ ดู *Bangkok Post*, July 9, 1996; *Nation*, July 30, 1996.

³⁵ *Nation*, November 15 and November 22, 1996.

สัปดาห์แห่งการเฉลิมฉลองอัดแน่นไปด้วยกิจกรรมต่างๆ เพื่อเียนยอรัชกาลที่ 9 โทรทัศน์เต็มไปด้วยสารคดี ทอล์คโชว์ และกระตังเกมโชว์เกี่ยวกับสถาบันภูมิพล วันที่ 7 มิถุนายน ทุกสถานีถ่ายทอดงานระดมทุนสำหรับโครงการภูมิพล โดยมีบรรหารกับภรรยาประเดิมบริจาคก่อนใคร 10 ล้านบาท³⁶ ในที่สุด เช้าวันที่ 9 มิถุนายน ช้างแต่งเต็มยศ 25 เชือกแบกคน 50 คนมายังวัดหลวงแห่งหนึ่งเพื่อบวชให้ภูมิพล ส่วนตัวเขาทำพิธีส่วนตัวบูชาบรรพบุรุษกับพี่ชายของเขา ผู้ซึ่งความตายของเขาในเช้าวันนั้นเมื่อ 50 ปีก่อนหน้ายังคงเป็นปริศนาพิธีทำบุญเกิดขึ้นทั่วประเทศ และค่าวันนั้น ก่อนมีการจุดพลุดอกไม้ไฟ เทียนหนึ่งล้านเล่มที่ปลุกเสกโดยสังฆราชถูกจุดพร้อมกันในฤกษ์ยาม 19:19น.

การเฉลิมฉลองยังดำเนินต่อไปเป็นห้วงๆ ในช่วงปีที่เหลือ และทั้งหมดจะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นแม้ไม่ใช่จะปราศจากการดูแลอย่างแข็งขันของคนวัง เจ้าหน้าที่บับ(กระตังกับสำนักข่าวต่างประเทศ)เมื่อเรื่องราวหรือภาพถ่ายไม่ได้นำเสนอครบถ้วนภูมิพลอย่างสวยงามที่สุด เมื่อ *Nation* ลงบทความเกี่ยวกับสวนจิตรที่บรรยายถึงวังอันร่มรื่นว่าเป็น “เกาะสีเขียวท่ามกลางมหาสมุทรสีเทา... โลกที่แยกขาดออกจากท้องถนนอับคับคั่งของกรุงเทพฯ” วังตำหนักบรรณาธิการที่ทำให้ภูมิพลดูประหนึ่งว่าแยกตัวอยู่ในความสะอาดสบายออกจากพสกนิกรที่ทุกข์ยากของเขา³⁷ ที่หนักกว่านั้น ต้นปี 2539 รายการโทรทัศน์มองต่างมุมถูกถอดออกเนื่องจากไปแตะหัวข้อต้องห้าม ผู้ดำเนินรายการบอกว่าเปรมเป็นคนสั่งให้ถอดเพื่อจะได้ไม่ไปกระทบกระเทือนคนมีอำนาจ³⁸

ยังคงตราตรึงไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในหมายกำหนดการที่แน่นเอียดด้วยงานการกุศล การเยี่ยมชนบทงานกาลาและการเดินทางท่องเที่ยว สิริกิติ์ไม่ได้ตกขบวนโปรโมทเที่ยวนี้ รัฐบาลจัดแจงรวบรวมเกียรติยศจำนวนมากไว้ให้เธอจากสถาบันทั้งไทยและเทศ ในงานวันเกิดเดือนสิงหาคมของเธอแต่ละปี มีงานบอลล์และการแสดงความรักต่อเธออย่างยิ่งใหญ่ทั่วประเทศ เด็กนักเรียนหญิงนับพันจะถูกนำมาที่ลานพระบรมรูปฯ เพื่อนั่งสมาธิหมู่เพื่อเธอ แต่งกายสีขาวเหมือนแม่ชีและถือเทียน พระเครื่องและพระพุทธรูปถูกจัดทำขึ้นในชื่อของเธอและขายเพื่อระดมทุนสำหรับการกุศล

สำหรับงานวันเกิดปี 2535 บรรดาเศรษฐีได้อั่งปอกของเธอ เช่น นายธนาคารบรยงค์ ล่ำซำ, นายทุนอุตสาหกรรมประยูท มหากิจศิริ, เจริญ สิริวัฒนภักดี, ธนิสร์ เจียรนวนนท์และทักษิณ ชินวัตร บริจาคเงินสร้าง

³⁶ *Bangkok Post*, May 16, 1996; *Nation*, June 10, 1996.

³⁷ *Nation*, April 28, 1996.

³⁸ Hewison, ed., *Political Change*, 57.

ปีกตึกสิริกิติ์ที่โรงพยาบาลจุฬาย เพื่อตระหง่านทัดเทียมกับปีกตึกภปร. ในโอกาสเดียวกันนี้ สยามสมาคม ระดมเงินบริจาค 1 ล้านเหรียญสหรัฐฯ สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ทำจากทองคำ 30 กิโลกรัมเพื่อเป็นเกียรติ แก่สิริกิติ์ โครงการนี้เปิดงานโดยวชิราลงกรณ์ และภูมิพลกับสังฆราชปลุกเสกในเดือนมิถุนายน 2537 ตั้งไว้ที่ วัดพระแก้ว รูปจำลองขนาดเล็กหนึ่งร้อยชิ้นถูกแจกจ่ายในหมู่พระบรมวงศาคณาญาติและวัดวาต่างๆ ทั่วประเทศในนามของสิริกิติ์³⁹

แต่สิริกิติ์ทะเลาะทะยานที่จะไม่เป็นแค่สิ่งเติมเต็มให้กับสามีเท่านั้น หากเป็นตัวตนอันยิ่งใหญ่ของเธอเอง เธอต้องการให้เป็นที่รู้จักว่าเธอคือสุริโยทัยกลับชาติมาเกิด ซึ่งเป็นวีรสตรีฉบับทางการคนแรก ตามตำนาน สุริโยทัยเป็นภรรยาแสนสวยของพระเจ้าจักรพรรดิ(ในปี 2092) ที่แต่งกายเป็นชายออกรบรบหลังช้างสู้ศึกกับ พม่าที่มารุกราน เธอตายในการสู้รบแต่ได้ช่วยชีวิตสามีไว้ เรื่องนี้แทบไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เลย แต่(พื้นผอยโดยนักประวัติศาสตร์ของวังในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6) เรื่องของสุริโยทัยก็ได้กลายมาเป็น ประวัติศาสตร์มาตรฐาน

กล่าวกันว่าสิริกิติ์จินตนาการตัวเธอเป็นอวตารของสุริโยทัย และภูมิพลก็เอ้ออตามไปด้วย ในปี 2532 เขาตั้งชื่อโครงการอ่างเก็บน้ำและป้องกันน้ำท่วมที่อยู่ชยุธาว่าสวนศรีสุริโยทัย ในวาระวันเกิด 60 ปีของสิริกิติ์ ภูมิพลมอบสวนนี้ให้เป็นของเธอ กองทัพอากาศพิเศษสรรเสริญความงามและความกล้าหาญของสุริโยทัยด้วย ละครแสงสีเสียงสำหรับวังใหม่เอี่ยมของสิริกิติ์ที่อยู่ชยุธา รัฐบาลจัดสร้างพระพุทธรูปตั้งชื่อว่าสุริโยทัย และค่าย ทหารแห่งใหม่ที่หัวหินก็ใช้ชื่อเดียวกัน ตำนานสุริโยทัยองงาม ถูกเติมเชื่อมลด้วยการที่สิริกิติ์ไปเยือนบริเวณ ที่เชื่อว่าเป็นสมรภูมิเพื่อทำการบวงสรวง ในคำปราศรัยงานวันเกิดปี 2538 ภูมิพลยกความสำเร็จของโครงการ ป้องกันน้ำท่วมที่อยู่ชยุธาให้เป็นความดีของสุริโยทัย ปีถัดมา มีการตั้งอนุสาวรีย์มเหสีมาของสุริโยทัยบนหลังช้าง ในสวนและสิริกิติ์เป็นคนมาเปิด

กลางทศวรรษ 2533 เกิดการตีความใหม่ๆ เกี่ยวกับสถาบันภูมิพล เพื่อลดช่องว่างระหว่างพลังใหม่ๆ ของสังคม กับตระกูลจักรี แต่ละครั้งจะรุกคืบแนวคิดด้วยปรัชญาญาณที่ไม่อาจหยั่งรู้ได้และบุญบารมีอันไร้เทียมทานของ ภูมิพล และการที่เขาคือประชาธิปไตยไม่ว่ารูปแบบใดที่ประเทศนี้ต้องการ

นักตีความใหม่รายแรกเป็นผู้ช่วยดูแลโครงการภูมิพลคือ สุเมธ ตันติเวชกุล เขาพูดในหลายโอกาสว่า ด้วยการพัฒนาชนบทของภูมิพล บรรยายถึงการที่ภูมิพลยึดหลักความเพียร การเสียสละและการอุทิศตนแบบ พุทธในการขจัดความยากจน เรื่องนี้เด่นชัดในหนังสือเล่มใหญ่ *Thailand's Guiding Light* ที่ตีพิมพ์ในวาระ

³⁹ *Nation*, June 26, 1994, and Siam Society brochures, n.d.

2539 มันทบบรรยายกมุภลว่าตราบททำงนหน้กเพื่อเอชชนะ “พลังัควมโลภที่เป็นควมร่วมไม่ร่วมมือกันระหว่งนายทุน น้กการเมือ่งและช้ารชการ” ในบทที่บอกว่กมุภลเป็น “น้กสิ่งแวดล้อม” สุมธธิบายควมเป็นน้กสิ่งแวดล้อมของกมุภลว่าเป็นควมปรีชาสมารถสุดยอດในการสร้างสมดุระหว่งควมต้องการของประชชนและสิ่งแวดล้อม กมุภลมีประสิทธิภพมากกว่าระบบราชการที่มองอะไรในมิตีเดียวและหยาบกร้านไร้ควมรู้สึกรู้สา เพราะเขา “มองปัญหอย่างองคร้วม... [และ]ไม่เคยยอมให้เรื่อต้นทุนหรือควมถูกต้องทางวิชการมาช้ดชววงควมแ่นแ่นของเขาค้จะช่วยเหลือชวบ้านที่ยากจน เขาค้คิดว่ชีวิตและควมผาสุกของประชชนสมารถหรือควระจะวัดในแ่งเงินตราหรือหล้กวิชการ”⁴⁰

ด้วยอาการยอมจำนนต่อเหตุผลบางส่วนในการต่อต้านเขื่อนขนาดใหญ่ สุมธยีนกรานว่กมุภลล้่าน้กกว่าน้กสิ่งแวดล้อมมาก โครงการของเขาม้กจะเป็นขนาดเล็ก และเป็นเพียงเพราะว่ประชชนได้ละเลยแ่นทางการแก้ปัญหของเขาส้หรับภัยแล้งและน้าท่วมมานานหลายปี ปัญหาค้ยังเกิดช้่นอยู่ หลังจกน้าท่วมใหญ่ในปี 2536 สุมธบอก กมุภลเสนอแ่นทางแก้ไข ทว่ “ไม่มีใครสนใจ”

ข้อเรียกร้องประการหน้กของน้กเคลือ่นไหวสิ่งแวดล้อมและสังคມในช่วงทศวรรษ 2533 ค้อ โครงการใหญ่ ๆ ต้อมมีการประชพิจารณ ซึ่งช้ารชการกับน้กการเมือ่งค้ดค้่านอย่างรุนแรง สุมธได้ว่กมุภลทำหน้าท้ี่ไปเรียบร้อยแล้ว ดั้งนั้นการประชพิจารณส้หรับโครงการที่แล้ว ๆ มาจ้ิงไม่จำเป็น ในการไปเยื่อชนบท สุมธบอกว่ “กมุภลได้ทำประชพิจารณมา 30 ปีแล้ว... เขาระตุนให้ประชชนพุดอย่างที่พวกเขารู้สึกร้จจิง”⁴¹ การปรีชการหรืออย่างไม่เป็นทางการเหล่านี้(สุมธเคยพุดก่อนหน้าท้ี่)เป็นเหตุผลรอรับเชื่อป้าสักและทำด้่านใน *Thailand's Guiding Light* สุมธธิบายอีกว่กมุภลใช้เวลาค้ชั่วโมงแล้วช้โมงเล่ไปก้บการพุดค้ยกับชวบ้าน “มันเป็นกระบวนการประชพิจารณที่บรีสุทธี ไม่มีการจ้ดตั้งและเป็นธรรมชชาติ” ส้หรับสุมธ น้ล่ค้อประชชิปีได้ย

อดีตนายกอานันท์ บันยารชุนก้เป็นน้กค้ควมไปอีกทางหน้ก ซึ่งจำเป็น เพราะท้ศนะส่วนตัวของเขาบางอย่างไม่ลงรอยก้บของกมุภล ในการให้สัมภาษณ์น้กสือพิมพ์และในค้ปราศรัยที่ตีพิมพ์ใน *Thailand's Guiding Light* อานันท์ตอถย้ารากฐานอันมีมายาวนาน 800 ปีของระบบพ้อชุนในแ่นทางธรรมราชชของสุโขทัย⁴² กษัตริย์เหล่าน้ันรู้จ้กไฟร้ฟ้าของตัวองค้ดี อานันท์บอก และกษัตริย์จ้กรี โดยเฉพารัชกาลที่ 9 รัชช

⁴⁰ พิชาย, บก., *Thailand's Guiding Light*.

⁴¹ *Nation*, December 14, 1993.

⁴² สัมภาษณ์กับ *New Straits Times* ของมาเลเซีย พิมพ์ช้่าใน *Bangkok Post*, March 12, 1995. ควมเห็นบางส่วนถูกเรื่องใหม่ต่างจกน้ล่ค้บควมเดิม

ประเทศและสร้างความเจริญรุดหน้าไปด้วยพร้อมกัน “ไทยตอนนี้เป็นระบอบกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญ (constitutional monarchy) และเป็นประเทศที่อยากจะเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว แต่หลักประเพณีแห่งกษัตริย์ พุทธที่ทรงธรรมและบุญบารมียังคงมีความสำคัญสูงสุดสำหรับรัชกาลปัจจุบัน ภูมิพลได้แสดง และยังคงจะแสดงถึงความเข้าใจอันลึกซึ้งถึงความเป็นกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญ ตลอดจนรากเหง้าและสัญลักษณ์ของประเพณี กษัตริย์ไทย”

กระทั่งนักเหตุผลนิยมอย่างอานันท์ก็ยังคงยอมสยบต่อจักรีปรกรณ์ เขาบอกว่า ภูมิพล “ไม่ได้เกิดมาเป็นกษัตริย์ ดังนั้น เขาจึงมีเวลาเพียงเล็กน้อยที่จะได้รับการอบรมบ่มเพาะให้เป็น” ในยามหน้าสิ่วหน้าขวาน ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เขาเดินสายไปทั่วประเทศเพื่อทำความเข้าใจกับแผ่นดินและราษฎรของเขา “เขาก็จะรู้จักแม่น้ำ ลำธาร ห้วยหนองคลองบึง ภูเขา เส้นทางทุกแห่ง เขาเป็นนักอ่านแผนที่ด้วย” อานันท์บอก ความปรีชาสามารถอย่างนี้ทำให้ไทยพัฒนา “หลังจากไปเยือนต่างประเทศ เขาก็ชักจูงให้รัฐบาลขณะนั้นเริ่มจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกขึ้นมา”⁴³

แม้จะไม่กระตือรือร้นมากนักต่อปรกรณ์อันเป็นแหล่งที่มาอันลึกลับอัศจรรย์ของความปรีชาอันเอกอุของ ภูมิพล อานันท์ก็ยังคงดูเหมือนจะยอมรับภาวะบรรลุกการรู้แจ้งเห็นจริงของภูมิพล “ภูมิพลเป็นคนที่มิวินัยในตนเอง อย่างเข้มงวด ตอนที่เขาวบวช เขาศึกษาธรรมอย่างลึกซึ้ง และตอนนี้เขาเป็นคนที่มิวินัยในตนเอง เขาเข้าใจความจริงของชีวิต เขารู้ว่าบางสิ่งบางอย่างไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และเขาไม่มี “อัตตา” เขาไม่หลงตัวเอง... เขาปล่อยวางไม่ยึดติดโดยสิ้นเชิง... การที่จะเป็นศาสนิกชนที่ดีจริงๆ คุณต้องปล่อยวางตัวตนจากการยึดติดเหล่านี้... คุณจะทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น นั่นเป็นวิถีที่เขาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน”

ในบรรดากษัตริย์ทั้งหลาย บางทีอาจมีแต่จักรพรรดิญี่ปุ่นเท่านั้นที่ได้รับการเทิดทูนจากประชาชนมากกว่านี้ อานันท์พูด แต่ต่างจากจักรพรรดิญี่ปุ่นที่อยู่แต่ในวัง ภูมิพลใกล้ชิดกับประชาชนของเขา มันจึงเป็นเหตุผลว่าทำไม “กระทั่งไม่มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ คนก็ยังรู้ว่าที่นี่เรามีกษัตริย์ เรามีกษัตริย์ที่ไม่ได้เอาแต่นั่งบนบัลลังก์และอยู่เฉยๆ ... ผมคิดว่าเหล่านี้เป็นบุคลิกเฉพาะตัวของเขาที่ทำให้เขาเป็นที่รักของคนทั้งชาติ... มีคำกล่าวที่ว่ากษัตริย์ไม่มีวันทำผิดพลาด ในกรณีของเรา ภูมิพลไม่มีวันทำผิดพลาดของแท้”

อานันท์บอกว่าประสบการณ์การเมืองที่ต่อเนื่องยาวนานทำให้เขาต้องเข้ามาแทรกแซงการเมืองบ่อยครั้ง ยิ่งกว่านั้น นายกษ รายงานสรุปให้เขาฟังสัปดาห์ละครั้งในเรื่องนโยบายและแนวโน้มต่างๆ “ดังนั้น

⁴³ อานันท์หมายถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกปี 2504 ที่จริงๆ แล้วร่างภายใต้การชี้นำของธนาคารโลกกับที่ปรึกษาจากสหรัฐฯ ก่อนที่ภูมิพลจะทันได้ไปเยือนต่างประเทศอย่างเป็นทางการครั้งแรก

อิทธิพลทางอ้อมที่เขามีต่อนโยบายและมาตรการของรัฐบาลจึงไม่สามารถประเมินต่ำกว่าความเป็นจริงได้”
 อานันท์บอก ขณะที่ไม่เคยมีใครกล้าเผยแพร่เรื่องนี้ เห็นได้ชัดว่าอานันท์รู้สึกว่าการเผยแพร่เรื่องนี้ออกมาจะทำให้คนได้
 รู้ว่าภูมิพลรับรู้ข้อมูลเป็นอย่างดีและใช้ความรู้ของเขาให้เป็นประโยชน์ การแทรกอย่างนี้แสวงมีฐานรองรับทาง
 รัฐธรรมนูญ อานันท์บอก แต่เขาไม่ได้อ้างรัฐธรรมนูญไทย เขาอ้าง Walter Bagehot “ในฐานะกษัตริย์ตาม
 รัฐธรรมนูญ เขามีหน้าเพียงสามอย่าง อย่างแรก เขามีสิทธิที่จะได้รับการปรึกษา ดังนั้นเขาจึงมีสิทธิที่จะได้รับ
 การปรึกษาจากนายทนาย หรือรัฐบาล อย่างที่สอง เขามีสิทธิที่จะเตือน แล้วเขาก็มีสิทธิที่จะส่งเสริมให้กำลังใจ
 เขายึดมั่นในสิทธิสามประการนี้” ขณะที่ข้อสรุปของ Bagehot นั้นง่ายต่อการหยิบฉวยใช้สอยสำหรับกษัตริย์
 และราชินีในระบอบรัฐธรรมนูญทั่วโลก อานันท์อ้างมันซ้ำแล้วซ้ำอีกจนชวนให้คิดว่ามันมาจากรัฐธรรมนูญไทย

อานันท์เสริมว่าตามชนบทไทยอำนาจบางอย่างถูกมอบให้เป็นของกษัตริย์ด้วยเจตจำนงของประชาชน
 ภูมิพลได้รับอำนาจดังกล่าว อานันท์บอก พร้อมอ้างการแทรกแซงของภูมิพลในปี 2516 และ 2535 (และข้าม
 2519 ไป) ซึ่งอานันท์บอกว่า “ด้วยการร้องขอจากประชาชน” “เขารู้ว่าจังหวะเวลาเหมาะสมและประเทศชาติไม่
 สามารถทนต่อสถานการณ์เช่นนั้นได้อีกต่อไป แล้วเขาก็จะ “ลงมา”... และในชั่ววินาทีเดียวโดยอัตโนมัติ
 วิกฤตการณ์ทั้งหมดก็สลายไป”

ดูออกจะร้อนตัว อานันท์บอกอีกว่าภูมิพลไม่สามารถใช้อำนาจได้ตามใจชอบ หากต้องปฏิบัติตาม
 หลักการประชาธิปไตยสมัยใหม่ “เขายังสามารถถูกตรวจสอบได้อีกด้วย (accountable) สิ่งที่เขาทำ สาธารณะก็
 เห็นโดยทั่วกัน ไม่ได้เป็นการตรวจสอบในแง่กฎหมาย.. แต่เป็นความโปร่งใส” อานันท์กำลังพยายามปรับ
 ภาพลักษณ์ของสถาบันภูมิพลให้ถูกรสนิยมปัญญาชนสมัยใหม่⁴⁴ แต่ก็อึดหอบเดียวกับสุขเมธ สุดท้ายแล้วเขาก็
 กลับมาที่ชนบทประเพณีกับการยกยอปอปั้นเกินจริง “กิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในวิสัยปกติของกษัตริย์ในระบอบ
 รัฐธรรมนูญ แต่เนื่องจากเขาได้มุ่งมั่นทำกิจกรรมเหล่านี้เพื่อประโยชน์ยั่งยืนของประชาชนไทย... คนไทย
 ทั่วไปจึงเต็มใจมอบความเชื่อมั่นต่อเขาอย่างที่ไม่มีกษัตริย์คนใดในประวัติศาสตร์ของเรา หรือจะว่าไปกษัตริย์
 ของทั่วโลก เคยได้รับมาก่อน... เขาทำตัวเป็นเหมือนไฟส่องนำทาง สำหรับประชาชนที่บางครั้งต้อง
 มุ่งมมมะงาหราในความมืด”

นักตีความรายที่สามคือตัวภูมิพลเอง เขามีคำอธิบายต่อสมัยของเขาหลายครั้งที่แตกต่างกัน เผยถึง
 (หรือขัดเถลา)แง่มุมที่ต่างกันสำหรับกลุ่มผู้ฟังที่ต่างกัน ความพยายามของเขาสำหรับปัญญาชนที่กังขามาใน

⁴⁴ อานันท์บางทีก็เลยเถิด ใน *Nation*, June 9, 1996, อานันท์บอกว่า “ภูมิพลเป็นกษัตริย์ที่ปฏิบัติหน้าที่มายาวนานที่สุด เป็น
 นักการเมืองที่ปฏิบัติหน้าที่มายาวนานที่สุด รัฐบาลมาแล้วก็ไป ผบ.ทพ.มาแล้วก็ไป” การเรียกภูมิพลเป็นนักการเมืองอาจทำให้วังสะอึก
 โหยง เนื่องจากพวกเขาได้ใช้เวลาสองชั่วรุ่นในการประนามนักการเมืองว่าเห็นแก่ตัวและฉ้อฉล

รูปการตีพิมพ์งานแปลชีวประวัติสองเล่มของเขาคือ *A Man Called Intrepid* ของ William Stevenson และ *Tito (ติโต)* ของ Phyllis Auty

หนังสือของ Stevenson เป็นประวัติของ Sir William Stephenson เขียนข่าวกรองชาวแคนาดาที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักของฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่สอง⁴⁵ เขาถูกนำเสนอในฐานะวีรบุรุษผู้ไม่แสดงตนที่หลีกเลี่ยงการยอมรับสำหรับวีรกรรมเบื้องหลังสำคัญสุดยอดที่เขาทำช่วงสงคราม ภูมิพลตั้งชื่อหนังสือภาษาไทยว่า *นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ* เขาต้องการให้ผู้อ่านมองคนที่ทำงานหนักโดยไม่หวังผลตอบแทนหรือการยอมรับ เหมือนที่ภูมิพลมองตัวเองนั่นเอง

หนังสือเล่มนี้ยังเล่าด้วยว่าในทั้งสหรัฐฯ และอังกฤษ ผู้นำที่ชาญฉลาดกว่าคือ Roosevelt ในวอชิงตัน เซอร์ซิลกับกษัตริย์จอร์จที่หกในลอนดอน ถูกบีบให้ต้องกำราบนักการเมืองที่มาจากทางเลือกตั้งอย่างลับๆ ที่ต่อต้านการลุกขึ้นต่อสู้กับพวกนาซี ผู้เขียนบอกว่าเซอร์ซิลขาดอำนาจจากสภา “การสนับสนุนที่เขาได้รับมาจากกษัตริย์ ซึ่งอำนาจที่สูงกว่านี้สามารถแทรกแซงได้ในห้วงวิกฤตแม้ว่าอาจจะถูกทำลายได้ก็ตาม ขนบเช่นนี้ (ที่สถาบันกษัตริย์กับงบประมาณที่จัดสรรให้สำหรับงานของวังสามารถนำมาใช้ได้เพื่อปกป้องผู้ที่กระทำการโดยลับๆ เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาติ)... จะเป็นทีพิสูจน์ว่ามีความสำคัญในสงครามลับๆ ที่จะมาถึง”⁴⁶

ที่ได้รับการเน้นย้ำเช่นกันคือบทบาทของกษัตริย์ในฐานะสัญลักษณ์ที่มีศักยภาพในการดลบันดาลให้เกิดความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว (เหมือนอย่างกษัตริย์เดนมาร์คในช่วงสงคราม) ความจำเป็นในการเก็บสิ่งต่างๆ เป็นความลับจากประชาชน และความจำเป็นที่จะต้องผู้นำที่สูงกว่าผู้นำที่มาจากทางเลือกตั้ง ที่อาจจะไม่เป็นคนที่อุทิศตน เมื่อเกิดปัญหาทางการเมือง “ความขัดแย้งก็ถูกแก้ไขได้ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่า การแต่งตั้งบรรดาผู้กุมการจัดการข่าวกรองของอังกฤษได้รับการยืนยันจากกษัตริย์... ระบบที่ไร้ระบบของอังกฤษแบบนี้... ได้พิสูจน์ว่าสอดคล้องต่อสงครามอุดมการณ์ยุคปัจจุบัน”⁴⁷

ภูมิพลไม่ได้พูดอะไรเฉพาะเจาะจงออกมาว่าอะไรที่เป็นแรงบันดาลใจให้เขาแปลหนังสือเล่มนี้ แต่แน่นอนว่าเขาต้องคิดว่ามันเป็นเรื่องราวที่มีความสำคัญ เมื่องานแปลของเขาได้รับการตีพิมพ์ในปี 2536 ยอดพิมพ์คือ 100,000 เล่ม ทำให้มันเป็นหนังสือที่ขายดีที่สุดในประเทศไทยในเวลานั้น ปีถัดมาภูมิพลพิมพ์งาน

⁴⁵ นักประวัติศาสตร์หลายคนได้ลดความน่าเชื่อถือประวัติศาสตร์ของ Stevenson ผู้เขียนว่า ฉาบฉวย, เกินจริง และคลาดเคลื่อนมาก ดูตัวอย่าง บทความของ Hugh Trevor-Roger ใน *Sunday Telegraph*, February 19, 1989.

⁴⁶ William Stevenson, *A Man Called Intrepid* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1976), 28.

⁴⁷ อ้างแล้ว, 43.

แปล ตีโต ออกมา ซึ่งเป็นชีวประวัติของอดีตประธานาธิบดียูโกสลาเวียที่เสียชีวิตไปแล้ว แก้วขวัญ วัชรโรทัย เลขาธิการวังอธิบายว่าภูมิพลเห็นว่าตีโตทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยเพื่อความเจริญ สันติภาพและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน⁴⁸ นอกจากนี้ การเอ่ยถึงหลายครั้งในช่วงทศวรรษ 2533 เกี่ยวกับการตกอยู่ในสงครามของยูโกสลาเวียและรัฐบาลข่านต่างๆ บ่งบอกว่าภูมิพลชื่นชมตีโตสำหรับการรักษาความเป็นปึกแผ่นและเอกราชของประเทศเป็นเวลา 35 ปี กระนั้น ก็ยังเกิดคำถามว่าภูมิพลน่าจะคิดอย่างไรเกี่ยวกับความเปราะบางของความสำเร็จนั้น ซึ่งแตกออกเป็นเสี่ยงๆ รบราฆ่าฟันกันหลังจากตีโตตาย

ความพยายามนิยามตนเองของภูมิพลอีกสองอันมุ่งไปยังกลุ่มผู้ฟังที่กว้างกว่ามาก คือ คนไทยพุทธทั่วไปตั้งแต่ชาวนา ข้าราชการ ตลอดจนบางส่วนของชนชั้นที่สูงขึ้นไปที่ไม่มีการคัดค้านขอตมมากนัก อันแรกมาพร้อมกับการปราศรัยงานวันเกิดเดือนธันวาคมปี 2538 คราวนี้ไม่อ่อนแรงจากการผ่าตัดแล้ว เขาทำการสำรวจความเป็นผู้นำของเขาต่อสาธารณะ ตลอดสองชั่วโมงกว่าชมนิดไม่ขวยเขินออกตัว เขาบรรยายความเป็นเขียนของเขาในเรื่องการจัดการน้ำ การพัฒนาเศรษฐกิจ และเรื่องอื่นๆ มันเป็นการแสดงความชอบธรรมไม่เพียงแต่สำหรับการวิจารณ์ของเขาต่อรัฐบาล แต่ยังมีสำหรับสิทธิเด็ดขาดของเขาในการปกครองและนั่งบัลลังก์อีกด้วย ในฐานะนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรชั้นเขียน นักบริหารที่อุทิศตนและมีประสิทธิภาพ และธรรมราชาผู้ปราดเปรื่อง

หลังจากรับคำสดุดีท่วมท้นพร้อมพระพุทธรูปทองคำจากนายกฯ บรรหาร เขาเริ่มด้วยการบอกว่าคนควรจะเห็นคุณค่าของน้ำ ไม่ใช่กันว่ามันเวลาเกิดน้ำท่วม แล้วสวดขอฝนเวลาหน้าแล้ง⁴⁹ เขายกโครงการสุริโยทัยที่อยู่ชยาเป็นตัวอย่างที่ดี ร่ายยาวจากความจำถึงตัวเลขต่างๆ เช่น ปริมาณน้ำ ระดับน้ำ อัตราการไหล ซึ่งฟังดูเชี่ยวชาญมาก

จากนั้นเขาก็มาประเด็นที่เขาเคยแนะนำมาก่อนแล้วสั้นๆ ในปี 2537 นั่นคือ “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นบทสรุปรวบยอดจากสิ่งที่เขาได้เรียนรู้มาทั้งหมดเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ การเกษตรและความยั่งยืน เขาอธิบายว่าทฤษฎีใหม่โดยแก่นแล้วคือระบบการจัดการไร่นาสวนผสมพึ่งพาตนเองขนาดเล็ก ในอุดมคติ ไร่นาขนาด 15 ไร่ของหนึ่งครอบครัวจะมีผลผลิตพอเพียง ด้วยวิธีการที่เป็นมิตรต่อระบบนิเวศน์ ทำให้เกษตรกรสามารถมีชีวิตเป็นอิสระจากตลาดที่จะต้องขายพืชผลและซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์และยาฆ่าแมลง

ด้วยประสบการณ์จากแปลงเกษตรสาธิตของเขาเอง ความคิดต่างๆ หลอมรวมเข้าด้วยกัน ตั้งแต่การทำงานหนัก การพึ่งพาตนเอง เศรษฐศาสตร์สหกรณ์ การอนุรักษ์น้ำและวิถีชีวิตชนบทแห่งราชอาณาจักรของ

⁴⁸ Bangkok Post, June 9, 1996.

⁴⁹ ภูมิพล, 4 ธันวาคม 2538, <http://kanchanapisek.or.th/speeches/1995/1204.th.html>

ธรรมราชา พระพงษ์ เกษมศรี ลูกมือคนหนึ่งของเขาบอกว่า เบื้องหลังแนวคิดนี้คือ ประชาชนควรพัฒนา “วิถีคิดที่ถูกต้อง” ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เข้าใจผลจากการกระทำของตนเอง

อันที่จริง ภูมิพลได้สถาปนาทฤษฎีใหม่เป็นนโยบายแห่งชาติเรียบร้อยแล้ว โดยมันเข้าไปอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี 2538⁵⁰ ในการปราศรัยงานวันเกิด หนังสืออธิบายทฤษฎีนี้ถูกแจกจ่ายแก่หมู่ผู้ฟัง ภูมิพลสั่งว่า “อันนี้เอาไว้ไปพิจารณา เมื่อได้รับทราบข้อความที่มีอยู่ในเล่มนี้ อันนี้เป็นเรื่องที่จะต้องติดตาม เพราะว่าการทำงานทฤษฎีใหม่นี้ มิใช่เป็นของที่ง่าย ๆ แล้วแต่ที่ แล้วแต่โอกาส และแล้วแต่งบประมาณ เพราะว่าเดี๋ยวนี้ ประชาชนทราบถึงทฤษฎีใหม่นี้กว้างขวาง และแต่ละคนอยากได้ให้ทางราชการ ขุดสระและช่วย แต่มันไม่ใช่สิ่งที่ง่ายนัก บางแห่งขุดแล้วไม่มีน้ำ แม้จะมีฝน น้ำก็อยู่ไม่ได้ เพราะว่ามันรั่วหรือบางทีก็เป็นของที่รับน้ำไม่ได้ ทฤษฎีใหม่นี้จึงต้องมีที่ที่เหมาะสมด้วย”

ทั้งหมดนั้นเป็นบทเกริ่นสำหรับเนื้อหาหัวใจของเขา เพื่อพิสูจน์แก่ผู้ฟัง (เจ้าหน้าที่ที่นั่งอยู่เบื้องหน้าเขา และพสกนิกรของเขาที่กำลังฟังทางวิทยุและโทรทัศน์) ว่าความรู้ของเขาในการพัฒนาทรัพยากรน้ำของไทยนั้น สมบูรณ์แบบและไร้เทียมทาน และเป็นคุณสมบัติสำหรับการเป็นราชา ในแง่หนึ่ง เขาสำแดงภูมิผ่านความเชี่ยวชาญในทางวิทยาศาสตร์และสถิติ เขาเริ่มด้วยเกร็ดที่เขาทำนายอย่างแม่นยำถึงพายุไต้ฝุ่นลูกหนึ่งที่อริบตีกรมอุตุนิยมวิทยา ธรรมสโรชบอกว่าจะเข้าไทยแต่แล้วก็ไม่ได้เข้า มันแสดงให้เห็นว่าเขามีความสามารถในการทำนายสภาพอากาศเหนือว่านักอุตุนิยมวิทยาของไทย ตลอดจน CNN และ BBC แต่ว่าเขาทำได้อย่างไร? อริบตีกรมอุตุนิยมวิทยา ได้ถามเขา ภูมิพลหันไปหาเทพปกรณัม อธิบายว่าเขาได้ปรึกษา “สำนักงานมณีเมขลา” “เป็นสำนักงานอุตุนิยมมีฐานที่ตั้งอยู่ที่เขาพระสุเมรุ” เขาบอกว่า “ก็ได้บอกว่าเป็นนางมณีเมขลาไปเจรจา ก็ได้ผลดี... แต่ถ้าหากว่าไม่มีสิ่งที่ดี ๆ ที่ช่วยป้องกัน ป่านนี้คงยังจมน้ำอยู่”

มีคนไม่มากนักที่รู้ว่าภูมิพลได้ตั้งชื่อหน่วยงานทำฝนเทียมกับการจัดการน้ำของเขาตามนางเมขลา คนหลายร้อยที่นั่งเบื้องหน้าเขาต่างรู้ว่าเขากำลังเล่นสนุก แต่สำหรับคนไทยนับล้านที่กำลังฟังจากวิทยุอยู่ล่ะ? สำหรับพวกเขาแล้ว วังมัจจะแสดงตนในเชิงเทพปกรณัม สำหรับผู้ที่พร้อมจะเชื่ออยู่แล้ว ภูมิพลไม่เพียงแต่สามารถทำนายดินฟ้าอากาศได้ดีกว่า CNN เท่านั้น แต่ยังสามารถบงการมันได้อีกด้วย

ย้อนกลับมาสู่โลกย์ ภูมิพลวางโครงการใหญ่โตสร้างแหล่งเก็บน้ำย่อยๆ ทั่วประเทศเพื่อลดปัญหาน้ำท่วมและภัยแล้ง ตามแบบโครงการของเขาที่อยุธยา เขาเรียกมันว่า *แก้มลิง* เขาได้ความคิดนี้เมื่ออายุเพียงห้าขวบ จากการมองเห็นลิงเก็บกล้วยไว้ในกระพุ้งแก้มก่อนจะกินเข้าไป

⁵⁰ *Business Day*, March 4-5, 1995.

เพื่อพิสูจน์ว่าความคิดทั้งหมดของเขามีรากฐานวิทยาศาสตร์ที่แน่นอน ภูมิพลอ้างสถิติตัวเลขเรื่องน้ำของประเทศอย่างมากมาย ปริมาณน้ำในแม่น้ำ อัตราการเกิดฝนและระดับน้ำท่วม เขาใช้ตัวเลขเหล่านี้เพื่อ “พิสูจน์” ว่าเขื่อนป่าสักมีความจำเป็น “น่าจะช่วยให้สามารถบรรเทาความเดือดร้อน เพราะว่า ๘๐๐ ล้าน ลูกบาศก์เมตรที่เก็บเอาไว้” เขาอธิบาย เขาเรียกผู้ว่าราชการจังหวัดจากบางจังหวัดในภาคเหนือมารายงาน เรื่องน้ำท่วมในพื้นที่ของตัวเอง เขาบรรยายแผนที่ แผนที่ภูมิและสถิติต่างๆ จากความจำ แสดงให้เห็นว่าเขารู้ สถานการณ์ท้องถิ่นได้ดีกว่าผู้ว่าฯ แต่ละคน รวากับว่าผู้ว่าฯ เหล่านั้นเป็นเจ้าหน้าที่ของเขาเอง เขาสั่งให้พวก เขารายงานปัญหาเฉพาะเจาะจงกับนายกฯ แม้ว่า (เขาถอนหายใจ) รัฐบาลจะแย้ในเรื่องประสานงานก็ตาม

ล่องลงมาตามสายน้ำ ภูมิพลบรรยายสถานการณ์แถบชานเมืองกรุงเทพฯ ชนิดลงรายละเอียดน่า ประทับใจ เพื่อที่จะพิสูจน์คุณค่าของความคิดแก้มลิงของเขา เขาถึงกับเสนอแนะให้ “จึงทำเป็นอย่างนี้ ทำเป็น คล้ายๆ เป็นแท่น... ฉะนั้น ถ้าทำอย่างนี้การขึ้นมาเป็นที่เป็นที่แท่น แล้วก็ในแท่นนี้มี ที่พอสำหรับให้ประชาชนที่ อยู่แถวนี้มาจัดเป็นหมู่บ้านจัดสรร และใน ที่แท่นนี้เราก็ทำทฤษฎีใหม่มีสระน้ำและมีเขตของบ้าน ฉะนั้น พวก ที่อยู่ที่นี่เวลาปรับปรุงดินพอสมควรแล้ว ซึ่งทำไม่ยากนักภายใน ๒ ปี เอาดินนี้ขึ้นมาแล้วก็ทำให้แห้ง เสร็จแล้ว อาจจะเอาดินจากที่อื่นมาปูไว้บ้าง มาล้างความเค็มของดิน ปลูกต้นไม้ได้ โดยเฉพาะมะพร้าว หรือชมพู หรือ ปลูกผัก เลี้ยงปศุสัตว์ ในที่ทางด้านสระน้ำนี้ก็เลี้ยง ปลาได้ ส่วนในที่ที่เป็นที่ดินที่เป็นแก้มลิงนี้ น้ำลงมานี้ ถ้าทำ นานๆ ไป น้ำนี้ก็จะเป็นน้ำสะอาด สามารถจะเลี้ยงสัตว์น้ำ เวลา น้ำลงมาก็มากกั ไว้ที่นี่ แล้วก็เอาออกแล้วก็เวลา น้ำขึ้นปิด ออกโดยใช้กราวดี ใช้ ความชันของพื้นที่ที่เอียงได้... แต่ว่าถ้าทำจะได้อะไร เพราะว่าพวกนี้จะไม่ ต้องช่วยเขา ไม่ต้องสงเคราะห์เขา และไม่ต้องทำให้เขาเสียผลประโยชน์ เขาจะทำงาน ได้เป็นประโยชน์ต่อ ส่วนรวมได้ ตัวเองก็จะมีเงินพอใช้ ส่วนรวมก็จะมีเงินพอใจ ถ้าทำสำเร็จนี้ เมืองไทยจะเจริญขึ้นอย่างถนัดตา เลย”

ในความวุ่นวายและสับสนวุ่นวายนอกเรื่องนอกราวอยู่เรื่อยๆ นี้ มันคือการนำเสนอชั้นเขียนถึง บุญญาธิการและปรัชญาของภูมิพล มีทั้งวิทยาศาสตร์และไสยศาสตร์ พสกนิกรของเขาตั้งแต่ชาวนาไป จนถึงคนเมือง พวกงมงายไปจนถึงบ้าเหตุผล ต่างสามารถหาเหตุที่จะเชื่อถือศรัทธาในตัวกษัตริย์ของตนได้ ทั้งสิ้น หลังจากนั้นข้าราชการก็กระหืดกระหอบเริ่มโครงการทฤษฎีใหม่ หรือไม่ก็ติดป้ายทฤษฎีใหม่ให้กับ โครงการที่มีอยู่แล้ว ไม่เว้นแม้แต่โครงการที่ริเริ่มและสนับสนุนโดยหน่วยงานพัฒนาต่างชาติที่ไม่เคยได้ยิน ความคิดนี้มาก่อนเลย

เพื่อให้สำเนาของเขาชัดเจนแจ่มแจ้งจริงๆ ภูมิพลพิมพ์หนังสือเล่มที่สาม ที่เขาใช้ธรรมราชาในปรภณัม ลากเส้นขนานเปรียบเทียบกับแผ่นดินของเขาเอง หนังสือเล่มนี้คือ มหาชนก อันเป็น ชาตก ตอนหนึ่งที่ภูมิพล เอามาเขียนปรับใหม่ มันถูกตีพิมพ์ในรูปแบบของนิทานสำหรับเด็ก วาดภาพประกอบโดยศิลปินจิตรกรรมฝา ผนังชั้นนำของประเทศ มหาชนกมาจากชาตกสิบเรื่องสุดท้ายเรียกว่า ทศชาติชาตก ที่คนไทยเรียกว่า พระเจ้า

ลิขิต เรื่องราวเหล่านี้มีที่ทางชัดเจนอยู่ในวัฒนธรรมสยามในฐานะเรื่องราวลิขิตสุดท้ายของพระพุทธเจ้า แต่ละชาติแสดงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามทศพิชราชธรรม

ภูมิพลเลือกที่จะปรับขาดเรื่องก่อนสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องราวของเจ้าชายมหาชนก ที่เติบโตมารู้ว่า บัลลังก์แห่งมิลิตาของบิดาถูกอาชู้ร้ายของเขาแย่งชิงไป มหาชนกตั้งสัตย์จะยึดบัลลังก์คืน เขาออกเดินทาง ค้าขายเพื่อระดมทุนมาสร้างกองทัพ เมื่อเรือของเขาอัปปาง เขารอดชีวิตมาได้ด้วยพลังกำลังและสติปัญญา ส่วนคนอื่นตายหมด หลังจากลอยคออยู่เจ็ดวัน เขาก็ได้รับการช่วยเหลือจากมณีเมขลาและถูกอุ้มไปส่งยังสวนผลไม้ในเมืองมิลิตา

อาของมหาชนกตายไปก่อนแล้ว มหาชนกจึงเอาลูกสาวของอาเป็นภรรยาและขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองอย่างฉลาดตามทศพิชราชธรรมเป็นเวลาเจ็ดพันปี จนบรรลुरुการรู้แจ้ง ตามท้องเรื่อง วันหนึ่งมหาชนกมาเจอตันมะม่วงสองต้น ต้นหนึ่งไร้ผลแต่เขียวงาม อีกต้นออกผลรสหวานอร่อย แต่ถูกฉีกทิ้งและโค่นไปโดยคนที่มากลุ่มรุมแย่งชิงผลมะม่วง มหาชนกเห็นแล้วก็นึกว่าการมั่งมีทรัพย์ศฤงคารมีแต่จะนำมาซึ่งความทุกข์ การไม่มีกลับนำความสุข เขาจึงสละราชอาณาจักรและภรรยา โคนหัว กลายเป็นพรต เร็นกายหายไปเลย

ฉบับของภูมิพลก็ทำนองนี้ แต่ส่วนที่แตกต่างออกไปบอกอะไรมากมายเกี่ยวกับตัวเขา ขณะมหาชนกลอยคออยู่ในทะเล เขามีสนทนาธรรมยืดยาวกับมณีเมขลา(ชื่อที่เขาตั้งให้หน่วยงานของเขา)ถึงความเพียร ถ้อยสนทนาสรุปว่า “บุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ชื่อว่า ไม่เป็นหนี้ในระหว่างหมู่ญาติ เทวดา และ บิดามารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจอย่างลูกผู้ชาย ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง” นี่คือสัจธรรมโปรดของภูมิพล ความสำเร็จโดยปราศจากความเพียรนั้นว่างเปล่า ความล้มเหลวหากเพียรนั้นยิ่งใหญ่ การขาดความเพียรนั้นนำประนาม ความเพียร(ทางร่างกายหรือจิตใจ)เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการประพฤติปฏิบัติธรรม เมื่อมหาชนกกลายเป็นกษัตริย์ “ก็ทรงคำนึงถึงความพยายาม ที่พระองค์ได้ทรงทำในมหาสมุทร ทรงเกิดพระปิติโสมนัส เปล่งอุทานว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงหวังเข้าไว้ ไม่พึงเบื่อหน่าย เราเห็นว่าการที่เราได้เป็นพระราชาสัมปรารณานั้น ก็เพราะความเพียรพยายามอย่างเดี่ยวโดยแท้... จากนั้นมา ก็ได้ทรงดำรงพระองค์อยู่ในทศพิชราชธรรมอย่างครบถ้วน และนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันภัตตาหารอยู่เป็นประจำ”

ภูมิพลย้อนย่อเรื่องราวตอนต้นมะม่วงด้วย แทนที่จะมีปฏิกริยาด้วยการออกบวชเป็นพรต มหาชนกใช้ความสามารถในเทคโนโลยีการเกษตรรักษามะม่วงต้นนั้นไว้ได้ ขณะเดียวกันเขาพยายามเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทำลายของผู้คนด้วยการให้การศึกษา ทุกคน “นับแต่อุปราช จนถึงคนรักษาช้างรักษาม้า และนับแต่คนรักษาม้าจนถึงอุปราช และโดยเฉพาะเหล่ามาตย์ล้วนจารึกในโมหภูมิทั้งนั้น พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือความสำนึกธรรมดา: พวกนี้ไม่รู้แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน” ภาพประกอบในตอนนี้แสดงต้นมะม่วงที่กำลังถูกทิ้งโดยจักรกลสมัยใหม่ รอบๆ นั่นคือความชั่วร้ายของสังคมไทยสมัยใหม่ คอร์รัปชัน กิเลส ตัณหา การพนัน ประเวณีและการตีเมฆมามาย โดยมีเด็ก ๆ ไร้เดียงสาเฝ้ามอง

นอกจากนี้ มหาชนกของภูมิพลสร้างมหาวิทยาลัยเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาของเขา ในภาพประกอบ มหาชนกกำลังนำชีวิตและความเชี่ยวชาญกลับคืนสู่ภูมิทัศน์ไร่ร้าง คล้ายภูมิประเทศโล่งเตียนของไทยสมัยใหม่ แทนไม่ต้องพึ่งจินตนาการใดเลยในการนึกถึงภูมิพลในบทบาทของมหาชน ภูมิพลเองปฏิเสธที่จะเกษียณ เนื่องจากเขายังไม่บรรลุเป้าหมาย อย่างที่เขาบอกไว้ในคำนำของหนังสือ ที่ระบุว่าระบอบนี้บัลลังก์มานาน 50 ปี “มหาชนปฏิบัติความเพียรอย่างที่สุดโดยไม่ปรารถนาสิ่งตอบแทนซึ่งเป็นผลให้เขาได้นั่งบัลลังก์และนำความรุ่งเรืองแก่เมืองมิถิลา... [อย่างไรก็ตาม ผู้ประพันธ์รู้สึกว่]ความปรารถนาของมหาชนที่จะผลจากเมืองเพื่อแสวงหาความโมกขธรรมยังไม่สบโอกาสหรือยังไม่ถึงเวลาอันควรเนื่องจากความรุ่งเรืองของมิถิลา ยังไม่ได้บรรลุถึงจุดสูงสุดที่เหมาะสม... มหาชนกยังต้องพัฒนาความคิดว่าจะพินมะม่วงต้นนี้คืนมาได้อย่างไร... มหาชนกจะสามารถบรรลุโมกขธรรมอย่างง่ายดายกว่าหากเขาได้บรรลุภารกิจทางโลกย์ของเขา ก่อนโดยสมบูรณ์เสียก่อน”

รูปเล่มและการเปิดตัวของมหาชนแสดงให้เห็นว่าวังถือเรื่องนี้จริงจังขนาดไหน มันได้รับการตีพิมพ์ทั้งในภาษาไทยและอังกฤษ และวังจัดงานเปิดตัวหนังสือสำหรับนักข่าวที่ไม่ค่อยได้เกิดขึ้นบ่อยนัก นักข่าวทั้งไทยและเทศต่างได้รับเชิญ ฉบับพิมพ์รุ่นแรกเป็นฉบับนักสะสมปกแข็งเล่มใหญ่ ขายเอาเงินสมทบทุนการกุศล ในราคา 2,000 และ 200 เหรียญสหรัฐฯ แกมเหรียญทองคำและเงินที่ปลุกเสกโดยภูมิพลกับญาณสังวร พอยอดขายไม่หวือหวาอย่างสินค้าอื่นๆ ของวัง ธนาคารแห่งชาติก็ให้ธนาคารของรัฐและเอกชน 15 แห่งขายทำยอดให้ได้ 15 ล้านบาท⁵¹ บางธนาคารต้องอาศัยวิธีแจกให้กับลูกค้าชั้นดี ซึ่งก็เป็นการควักกระเป๋าผู้ถือหุ้นนั่นเอง

ปีถัดมา หนังสือก็ออกฉบับปกอ่อนสี่สีราคา 250 บาท และถัดไปอีกปีก็เป็นหนังสือการ์ตูนราคา ย่อมเยาว์สำหรับเด็ก ถึงตอนนั้น การโฆษณาประชาสัมพันธ์ก็ได้ทำให้ประชาชนสำนึกในความสำคัญของมหาชนมากขึ้น บริษัทห้างร้านต่างๆ เหมาะซื้อไปแจก ได้ทั้งบุญได้ทั้งการลดหย่อนภาษี บางรายมอบให้วัดไปแจกต่อ กลายเป็นส่วนหนึ่งของวงวิภูจักรวรรย์แห่งการทำบุญไป

⁵¹ สัมภาษณ์พิเศษเจ้าหน้าที่ธนาคารพาณิชย์รายหนึ่ง, 2539 ธนาคารไม่ได้เป็นยี่สิบหรือสายส่งกลุ่มเดียวเท่านั้น แต่เป็นตัวหลัก นอกจากวังเอง